

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИВАТНА УСТАНОВА
ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНО- ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
«БЕЙТ-ХАНА»

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему:

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА КОРЕКЦІЯ І ПРОФІЛАКТИКА
КОНФЛІКТІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ**

Виконала: студентка 2 курсу, групи ЗПО-19-Маг
напряму підготовки (спеціальності)

013 Початкова освіта

(шифр і назва напряму підготовки, спеціальності)

Захарова Н.С.

(прізвище та ініціали)

Керівник Овчаренко О.В.

(прізвище та ініціали)

Оцінка _____

Дніпро - 2021 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ПРОБЛЕМА КОНФЛІКТНОСТІ СЕРЕД МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ	7
1.1 Конфлікт як психолого-педагогічна проблема	7
1.2 Конфлікти в професійній діяльності вчителя початкових класів	13
1.3 Особливості конфліктів у міжособистісних взаєминах дітей молодшого шкільного віку і засоби профілактики конфліктної поведінки	20
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	29
РОЗДІЛ 2 ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ПРОФІЛАКТИКИ І КОРЕКЦІЇ КОНФЛІКТІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	32
2.1 Методика та процедура дослідження	32
2.2. Діагностика схильності дітей молодшого шкільного віку до конфліктних ситуацій	33
2.3 Програма дослідно-експериментальної роботи з профілактики і корекції молодших школярів у професійній діяльності учителя початкових класів	42
2.4 Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи	53
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	57
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	63
ДОДАТКИ	68

ВСТУП

Необхідність у спілкуванні для людини, як соціальної істоти, є природною потребою, що виникає з перших днів її життя. Спілкування – це багатоплановий процес, що складається не тільки з вміння вести бесіду із співрозмовником, але й уважно слухати, використовувати невербальні засоби спілкування, сприймати та розуміти себе й свого партнера. Перехід від індустріального до інформаційного суспільства вимагає від людини набуття Soft skills, або «гнучких навичок», що являють собою комплекс надпрофесійних вмінь, не пов'язаних з посадовими обов'язками людини. До них можна віднести лідерство, критичне мислення, емоційний інтелект, стрес-менеджмент тощо. Оскільки переважна кількість проектів зараз проводиться саме шляхом роботи в команді, синтез цих надпрофесійних вмінь, головною метою яких є надати людині інструменти для більш ефективної та продуктивної роботи, надзвичайно важливий для формування майбутнього фахівці. Відомий англійський енциклопедист та політик Джон Леббок влучно відмітив, що для успіху в житті вміння спілкуватися з людьми набагато важливіше за наявність таланту.

Всі ці складові формуються під впливом соціальних інститутів, до яких неодмінно протягом життя долучається людина. Школа, як соціальний інститут, займає значну роль у формуванні особистості кожної людини. Сьогодні основним завданням цього закладу освіти стало не просто надання учню теоретичних знань, умінь та навичок, необхідних для наступної професійної діяльності, а створення сприятливих умов для реалізації успішного виховного процесу, який дасть змогу сформувати морально-етичні цінності та орієнтири сучасної людини.

За новою реформою освіти «Нова українська школа» в нашій країні дитина, що навчається в початковій школі, проходить формувальне оцінювання свого розвитку за допомогою «Свідоцтва досягнень». Воно представляє собою зрозумілий для батьків документ, що дає уявлення про навчальний поступ дитини. Вже з першого класу серед основних характеристик особистих досягнень вказані наступні критерії: «доброзичливо ставиться до оточуючих», «співпрацює з іншими

дітьми», «вирішує конфлікти мирним шляхом», «знаходить успішні шляхи вирішення проблем». Отже, нова концепція освіти в нашій країні вже закладає в цілі навчання формування конфліктологічної компетенції, вершиною якої має стати вміння кожного учня навчитися самотійно вирішувати конфлікти.

Формування навичок спілкування в учнів початкових класів є одним з актуальних питань сучасної школи, оскільки рівень їх сформованості впливає не лише на успішність навчальної діяльності кожної дитини, а й на процес соціалізації в цілому. Педагоги та психологи відмічають, що конфлікти у навчально-виховному середовищі потрібні дитині не менше, ніж уроки чи інші виховні заходи, бо саме реально пережитий досвід є цінним для дитини, а наше завдання, як вчителів, зробити його мінімально травматичним як для фізичного, так і для психологічного стану учнів. Які б шляхи вирішення проблеми конфліктності у своєму дитячому колективі педагог не обрав би, він неодмінно має розуміти, що досягнення позитивного результату можливо лише при застосуванні комплексного підходу, тобто включати в себе усі форми позакласної діяльності своїх учнів, обмін інформацією між усіма членами педагогічного колективу, роботу з батьками, інформування адміністрації школи.

Проблемі конфліктності дітей молодшого шкільного віку присвячували свої роботи відомі зарубіжні та вітчизняні вчені: Г.В. Антонов, О.Є. Антонова, О.Я. Анцупов, В.М. Бехтерев, П.П. Блонський, М.И. Боришевський, І.В. Ващенко, О.В. Вознюк, Н.В. Грішина, О.А. Дубасенюк, Я.Л. Коломінський, А.Р. Лурія, А.С. Макаренко, Дж.Г. Скотта, М.І. Пірен, Н.І. Пов'якель, Л.С. Славина, П.А. Сорокін, Ш. Фейра, О.В. Шипілов та інших [5, 6, 7, 17, 31, 32].

Актуальність обраної теми нашого дослідження зумовлена тим, що існуюча проблема високого рівня конфліктних проявів серед учнів початкових класів не має достатнього висвітлення у педагогічній науці. Існує незначна кількість чітко розроблених програм корекції та профілактики конфліктів молодших школярів. Актуальність теми зумовила визначення об'єкту і предмету нашого дослідження.

Об'єкт дослідження: міжособистісні конфлікти дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження: корекція і профілактика конфліктів молодших школярів.

Зазначені предмет і об'єкт зумовили **мету дослідження:** дослідити форми, методи і засоби психолого-педагогічної корекції та профілактики конфліктів молодших школярів у професійній діяльності учителя початкових класів.

Нами були поставлені наступні **завдання дослідження:**

- описати конфлікт як психолого-педагогічну проблему, визначивши його сутність та характерні ознаки;
- розглянути типологію конфліктів у професійній діяльності вчителя початкових класів;
- виявити особливості конфліктів у міжособистісних взаєминах дітей молодшого шкільного віку;
- провести діагностику схильності молодших школярів до конфліктної ситуації;
- розробити і провести комплекс заходів емпірично-експериментального дослідження для корекції і профілактики конфліктів молодших школярів;
- здійснити діагностику ефективності створеного емпіричного комплексу.

Для вирішення поставлених завдань на різних етапах дослідження застосовувались наступні **методи дослідження:** теоретичні – аналіз наукових джерел з педагогіки, психології, соціальної педагогіки, соціальної психології, конфліктології, довідників, педагогічної періодики; аналіз програм, методичних посібників та рекомендацій; методи узагальнення науково-теоретичних і дослідних даних; емпіричні – анкетування, цілеспрямоване спостереження, констатуючий та формуючий експеримент; статистичні – кількісний аналіз зібраних даних.

Експериментальне дослідження було здійснено на базі Комунального закладу освіти "Середня загальноосвітня школа № 14" Дніпровської міської ради. Цільовою аудиторією для експерименту стали 63 учні з двох класів у віці 8–9 років, які увійшли в експериментальну та контрольну групи, що склались з 31 та 32 дітей відповідно.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що розроблено авторський комплекс заходів емпірично-експериментального дослідження для корекції і профілактики конфліктів молодших школярів.

Практичне значення роботи полягає в тому, що результати дослідження можуть застосовуватися вчителями початкових класів для діагностики, профілактики та корекції конфліктності дітей молодшого шкільного віку. Розроблений і реалізований комплекс заходів подолання учнями конфліктних взаємовідносин може бути використаний як у початковій школі, так і в додатковій освіті.

Логіка дослідження зумовила структуру дипломної роботи, яка складається зі вступу, двох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (53 найменувань, із них 2 – англійською мовою), п'яти додатків, шести таблиць, 6 рисунків. Загальний обсяг роботи – 82 сторінки, із них – 60 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1 ПРОБЛЕМА КОНФЛІКТНОСТІ СЕРЕД МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ

1.1 Конфлікт як психолого-педагогічна проблема

Слово «конфлікт» походить від латинського *conflictus* – зіткнення, і практично в незмінному вигляді входить в інші мови (*conflict* – англійська, *konflikt* – німецька, *conflit* – французська). Аналіз визначень конфлікту, прийнятих в різних сучасних неспеціальних енциклопедії, виявляє їх подібність. Як правило, зміст поняття конфлікту розкривається через наступні значення:

- стан відкритої, часто затяжної боротьби, битва або війна;
- стан дисгармонії у відносинах між людьми, ідеями чи інтересами; зіткнення протилежностей;
- психічна боротьба, що виникає як результат одночасного функціонування взаємно виключають імпульсів, бажань або тенденцій;
- протистояння характерів або сил в літературному або сценічному творі, особливо головна опозиція, на якій будується сюжет [16, с. 15–16].

Звичайно, найбільше досліджень конфлікту проводили в сфері психологічних наук, проте представники цієї галузі наук стверджують, що їм так і не вдалось вибудувати повного та загальноприйнятого визначення цього мультидисциплінарного явища.

В основі будь-якого конфлікту лежить конфліктна ситуація, що включає або суперечливі позиції сторін з якого-небудь приводу, або протилежні цілі й засоби їх досягнення в даних обставинах, або, нарешті, неспівпадіння інтересів, бажань, потягів конфліктуючих сторін. Тим не менш, у навчальному посібнику «Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика» вітчизняних науковців Г.В. Ложкіна та Н.І. Пов'якель вказано, що аналіз конфліктної ситуації, що лежить в основі конфлікту, починається завжди з позначення проблеми конфлікту. Проблема в конфлікті – це завжди перешкода при реалізації цілі, з якою пов'язані

не тільки інтереси людей, але й їхні страхи й побоювання. Перешкода, блокування реалізації потреб і інтересів у конфлікті завжди пов'язані з спілкуванням, оскільки саме діяльність іншого або інших нерідко і сприймається особистістю як перешкода [31, с. 43].

Конфлікт є і системою, і процесом. Структура конфлікту розуміється як сукупність стійких зв'язків конфлікту, що забезпечують його цілісність, відмінність від інших явищ соціального життя, без яких він не може існувати як динамічно взаємозв'язана цілісна система і процес. В науковій літературі структурні характеристики конфлікту загалом представлені декількома основними елементами: сторони (учасники, суб'єкти), позиція (об'єкт), образи конфліктної ситуації (предмет), умови протікання, дії учасників, результат конфліктної ситуації [25, с. 20]. Розглянемо їх докладніше.

Сторони конфлікту – учасники конфліктної взаємодії, конфліктуючі або протилежні сторони в конфлікті, які можуть бути представлені як окремим індивідом, так і групою або соціальною структурою. Учасники, які мають власну точку зору, думку і здатні викласти їх, стають опонентами [30, с. 33].

Російський дослідник Ю.Г. Запрудский у своїй статті «Усередині конфлікту» звертає увагу на те, що не слід ототожнювати поняття «учасник» і «суб'єкт» конфлікту, оскільки це може стати на заваді адекватного розуміння подій. Учасником конфлікту може бути будь-хто – особа, організація, група людей – які беруть у ньому участь, і в цьому разі не обов'язково розуміють цілі й задачі конфліктного протистояння. Учасником конфлікту може також стати той, хто випадково опинився у зоні конфлікту й не має в ньому власних інтересів і не може мати можливості вплинути на хід його розвитку, чого не можна сказати про суб'єкт конфлікту. Суб'єктом конфлікту треба вважати ту особистість, організацію або групу, яка може створювати конфліктну ситуацію, тобто змінювати хід конфлікту в залежності від своїх інтересів, впливати на поведінку інших, викликати важливі зміни у соціальних відносинах [20, с. 53].

Щоб зрозуміти поведінку сторін у конфлікті, необхідно знати мотиви, які зумовлюють цю поведінку. Це внутрішні чинники активності суб'єкта, що

визначають її спрямованість. Саме мотиви пояснюють, чому люди обирають конкретну позицію, оцінюють ситуацію по-різному. Обґрунтування причини конфлікту в соціальному середовищі є дуже складним і заплутаним завданням. Кожен соціальний рух має свої особливості. Конфлікт виникає на основі об'єктивних та суб'єктивних причин конфлікту. Щоб проаналізувати ці об'єктивні та суб'єктивні причини конфлікту, необхідно вивчити взаємозв'язок між поточними подіями та людьми, з'ясувати мотиви поведінки, на що вказують дослідниці О. Джабборова та З. Умарова [52, с. 518].

Інтереси особи є важливим мотивом її поведінки у конфлікті. Вимоги і бажання конфліктуючої сторони, що визначають її позицію, є виявом інтересів. Вітчизняні дослідниці С.Л. Грабовська та Т.В. Равчина у своєму посібнику підкреслюють: «тому у процесі аналізу та урегулювання конфлікту важливим кроком є пізнання інтересів партнерів, які деякою мірою приховані і не є зразу зрозумілими». Недарма в конфліктології вважається, що зіткнення людей у ситуації обумовлюється розбіжністю їхніх інтересів [13, с. 18].

Конфлікт виникає лише за наявності його об'єкту. Зіткнення між індивідами або соціальними групами не буває безпідставним. Цінність, з приводу якої виникає зіткнення інтересів різних суб'єктів, називається об'єктом конфлікту. Варто розрізняти поняття «об'єкт» і «предмет» конфлікту. У загальному сенсі об'єктом конфлікту є частина реальності, на яку претендують суб'єкти взаємодії. Предмет конфлікту становлять суперечності, що виникають між взаємодіючими сторонами і які вони намагаються вирішити за допомогою протиборства.

У своїй книзі «Педагогічна конфліктологія» педагоги В.М. Галузяк та І.Л. Холковська уточнюють, що конфлікти виникають з приводу якого-небудь об'єкта, але їх суть виражається в предметі конфлікту. Тому розв'язання чи врегулювання конфлікту пов'язане з усуненням не його об'єкта, а предмета. Хоча це не виключає того, що те й інше може відбуватися одночасно. Трапляється і так, що об'єкта конфлікту вже немає, а суперечності між суб'єктами конфлікту залишаються [10, с. 13].

Крім характеристик учасників, конфлікт істотно залежить від зовнішнього контексту, в якому він виникає і розвивається. Важливою складовою частиною цього контексту виступає соціально-психологічне середовище, що представлено зазвичай різними соціальними групами з їх специфічною структурою, динамікою, нормами, цінностями і тощо. При цьому важливо підкреслити, що соціально-групове середовище необхідно розуміти досить широко, не обмежуючись лише найближчим оточенням особистості. Без урахування впливу цього більш широкого контексту неможливо зрозуміти змістовну сторону мотивів, цінностей, норм та інших соціально-психологічних аспектів взагалі і конфлікту зокрема [50, с. 26–27].

Важливим структурним компонентом соціального конфлікту, без якого він би просто не міг існувати, є дії його учасників. У сукупності дії учасників утворюють те, що і називається соціальним конфліктом. Протилежна спрямованість і взаємозумовленість дій учасників змушують говорити не стільки про дії окремих соціальних суб'єктів, скільки про їх протидію. Конфліктна протидія сторін є основним змістом соціального конфлікту [41, с. 43].

Кінцеві результати (наслідки) не являють собою щось, що лежить за межами самого конфлікту. Вони включаються в конфлікт на ідеальному рівні: учасники конфлікту із самого початку мають деякий образ можливих закінчень і відповідно до цього образу вибирають свою поведінку. Дослідниця Л.А. Онуфрієва у статті «Конфліктна компетентність як складова комунікативної компетентності» стверджує, що не менш істотно, що й самі реальні наслідки конфліктних дій виявляються складеним елементом процесу конфліктної взаємодії. Як правило, у конфлікті дії виконуються вроздріб і тому перемежуються з їхніми результатами. Усвідомлення цих результатів, корекція учасниками своїх уявлень про конфліктну ситуацію на основі такого усвідомлення – важливий момент у вирішенні конфліктної взаємодії [39, с. 754].

Крім виділення статичних структурних одиниць конфлікту, у конфліктології розглядається його процесуальна сторона. Так, важливою характеристикою конфлікту є його динаміка. Під динамікою розвитку конфлікту розуміється раптова або поступова зміна відносин між взаємодіючими сторонами, що залежить від

специфіки їхніх міжособистісних відносин, характерних особливостей учасників і значимості переслідуваних ними цілей із урахуванням факторів, які впливають на них. У своїй статті Л.Г. Дубина та І.Б. Башеняк визначили, що динаміка конфлікту складається з таких основних стадій: виникнення конфліктної ситуації, напруженість (усвідомлення суперечностей, привід), безпосередньо конфлікт, розв'язання конфлікту [18].

Хоча кожен конфлікт неповторний, як і ставлення та дії людей у ході розвитку конфлікту, Н.І. Горбачова у роботі «Конфлікт як засіб досягнення мети спілкування» виокремила певні ознаки, властиві конфліктній ситуації:

- конфлікт впливає на протікання соціального життя загалом, і соціальних відношень зокрема, надаючи їм більшої динамічності, мобільності;
- поведінка людей, залучених до конфлікту, різниться підвищеним рівнем емоційності;
- раціональність поведінки людини під час конфлікту відрізняється від поведінки у звичайних умовах дещо більшою винахідливістю [12, с. 58].

Для вірного розуміння й тлумачення конфліктів, їхньої сутності, особливостей, функцій і наслідків важливе значення має типологізація, тобто вичленовування основних типів конфліктів на тлі виявлення подібності та розходження, надійних способів ідентифікації конфліктів за спільністю істотних ознак і відмінностей. Конфлікти класифікують за типами, видами та ознаками.

Типи конфліктів – це найбільш широке розуміння явища. Кожний тип конфлікту, у свою чергу, поділяється на види, залежно від причин, умов і масштабів протікання, засобів вирішення і наслідків [11, с. 28–29].

Найбільш часто зустрічається і легко пояснюється типологія, заснована на виділенні суб'єктів конфліктів і сфер їх прояву. У праці «Конфликтологія» відомий психолог О.В. Аллахвердова виділяє наступну типологізацію конфліктів, створену виходячи зі складу учасників:

- внутрішньоособові (пов'язані із зіткненням протилежно направлених мотивів особистості);
- міжособові (суб'єктами є дві особи);

- групові (між неформальними малими групами в складі однієї спільності);
- конфлікти в організаціях (де конфліктними сторонами є групи – колективи підрозділів організації);
- міжгрупові конфлікти між великими соціальними групами (соціальні, політичні, міжкультурні).

В ході розвитку конфлікти одного типу можуть переходити в конфлікти іншого типу [24].

Цікавим для нашого дослідження з точки зору професійної діяльності може стати спроба М.М. Рибаківа, який у монографії «Конфлікт і взаємодія в педагогічному процесі» виділяє наступні типи потенційно конфліктогенних педагогічних ситуацій:

- конфлікти діяльності (виникають з приводу виконання учнем навчальних завдань, успішності, пізнавальної діяльності, ситуацій, коли учні не виявляють готовності оперативно виправити власну помилку);
- конфлікти поведінки (виникають з приводу порушення учнем правил поведінки у школі та поза нею. Найчастіше це грубощі учнів педагогам, агресивна поведінка з однокласниками, пущощі, що проявляються як протест проти низької оцінки);
- конфлікти взаємин (виникають у сфері емоційно-особистісних стосунків учнів і вчителів. Вони найбільш тривалі та деструктивні. Постають на ґрунті недоброзичливих стосунків як наслідок постійних попередніх конфліктів діяльності або поведінки, вчинків [43].

При ефективному керуванні конфліктом його наслідки можуть грати позитивну роль, бути функціональними, сприяти подальшому досягненню мети організації, залежно від ефективності управління педагогічним конфліктом. Дослідник С. Кузнєцов у своїй статті «Педагогічні конфлікти та їх розв'язання» зауважує, що конфлікт може мати деструктивний (негативний) і конструктивний (позитивний) характер. Деструктивні його функції такі:

- психологічний дискомфорт;
- емоційна нестабільність і невпевненість;

- заважає досягненню спільної мети;
- підриває авторитет вчителя і учня в очах один одного;
- виникає ворожість, негативні емоційні стани;
- знижується ефективність праці, особливо в умовах співробітництва.

Проте можна виокремити такі конструктивні аспекти педагогічного конфлікту, який:

- сприяє самоаналізу поведінки і діяльності сторін конфлікту;
- допомагає збагнути свої інтереси та інтереси протилежної сторони;
- сприяє усвідомленню своїх взаємин із суб'єктами педагогічної взаємодії;
- забезпечує психологічні передумови для самовдосконалення;
- закладає основу для оптимального педагогічного рішення.

Таким чином, в результаті вивчення теоретичних засад проблеми педагогічного конфлікту нами було з'ясовано, що педагогічний конфлікт – найгостріший спосіб розвитку і подолання значущих суперечностей у педагогічному середовищі, що виникають у взаємодії учасників педагогічного процесу (вчителів, учнів, викладачів, студентів, адміністрації), який, зазвичай, супроводжується негативними емоціями та потребує розв'язання і злагодження [27, с. 155–156].

1.2 Конфлікти в професійній діяльності вчителя початкових класів

Сучасні психолого-педагогічні дослідження свідчать про те, що останнім часом конфліктологічна проблематика набула великої значущості в педагогічній освіті. Певні фахові вимоги, декларовані нормативно-правовою базою держави (Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту»), обґрунтовують компетентність освітянина, а точніше його імідж, що безпосередньо впливає на рівень сформованості мотиваційної сфери і ціннісних орієнтацій педагога, його педагогічного мислення, гуманізації і психологізації, педагогічної відповідальності, постійного самовдосконалення рівня набутої освіченості.

Дослідниця І.О. Агалець вказує, що «саме тому виникає проблема браку кваліфікованих фахівців, які володіють навичками конструктивної педагогіки, ефективного поведінкового спілкування та вміють вчасно розпізнавати, запобігати, розв'язувати та конструктивно використовувати конфліктні ситуації» [1, с. 65–66].

Проаналізувавши попередній багаторічний досвід вітчизняної педагогіки, Г.В. Антонов вказує, що протягом довгого періоду радянське суспільствознавство виходило з ідеї безконфліктного розвитку соціалістичного суспільства. Ці ідеї безконфліктності поширювалися на всі галузі взаємодії людей. Уявлення про те, що благополуччя означає відсутність проблем і конфліктів, неминуче привело до їх ігнорування або придушення. Так, типовими стратегіями поведінки радянських учителів при виникненні конфліктних ситуацій з учнями були придушення (зробити зауваження, «закликати до порядку», пригрозити покаранням тощо) та ігнорування (зробити вигляд, що нічого не відбувається) [5, с. 395–396].

Шкільні конфлікти породжують негативні емоції у вчителів та знижують результативність їх роботи. Негативними емоціями, які переживають вчителі, є розчарування, безпристрасність, небажання, нечутливість, стрес, смуток, неспокій, напруженість і неспокій. Фактори, що знижують ефективність роботи вчителя, пов'язані з почуттям неприязні до своєї професії, втратою ентузіазму, перебоями в спілкуванні, порушеннями моральної мотивації, упередженнями та формуванням груп з односторонніми. Реакції викладачів, які беруть участь у конфліктах, відбуваються у формі дискусій / суперечок, уникнення, насильства чи не реагування [53, с. 204].

Проте примітивні тлумачення подібних суджень створювали уявлення, згідно з яким конфлікти в педагогічному середовищі не сумісні з образом ідеального педагога. Звідси зрозуміло, що якщо конфлікти все ж виникають, то можуть привести до зниження особистісної та професійної самооцінки вчителів. Цей приклад не свідчить про наявність якихось особливих вимог саме до учителів; вони були характерні практично для всіх представників гуманітарних професій і керівників.

Сучасний освітній менеджмент, навпаки, стверджує, що продуктивний колектив відрізняється від неблагополучного вмінням розв'язувати проблеми, а не придушувати чи ігнорувати їх. У процесі правильно вибудованого конфлікту його учасники можуть розкрити один одного, знайти альтернативні шляхи примирення, виявивши при цьому можливі точки зіткнення. Тому зростає необхідність спеціалістів, що мають розвинуту конфліктологічну компетентність.

Розглянемо поняття «конфліктологічна готовність» та «конфліктологічна компетентність». Конфліктологічна готовність трактується як готовність або здібність спеціаліста до розв'язання професійних конфліктологічних завдань. Розглядаючи формування конфліктологічної готовності студента – майбутнього фахівця як суб'єкта навчальної діяльності А.Ю. Мальцев вказав, що: «можна виділити у її складі три конфліктологічні вміння: бачити та розуміти конфлікт; прогнозувати й оцінювати наслідки конфлікту; володіти засобами діагностування, запобігання та розв'язання конфлікту, використання конфлікту з виховною метою» [33, с. 283].

Вітчизняна дослідниця Т.Р. Браніцька звертає особливу увагу на те, що процес формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій, до переліку яких відноситься педагог, має відбуватись під час навчання у вищому навчальному закладі з метою не тільки одержання знань про конфлікти, їх види, класифікації, стадії протікання, конфліктологічні компетенції, а, головне, з метою набуття практичних умінь, навичок управління конфліктами, навичок самостійного прогнозування, діагностування реального конфлікту та конструктивного розв'язування його. Такі уміння та навички – конфліктологічна компетентність – свідчать не лише про високий професіоналізм майбутнього фахівця, але й сприяють збереженню та зміцненню фізичного, психофізіологічного здоров'я учасників конфлікту, а також морального клімату в колективі [9, с. 21].

У соціально-педагогічному середовищі середніх навчальних закладів, зазвичай, виділяють чотири суб'єкти діяльності, а саме: учень, педагог (соціальний педагог), батьки та адміністрація. Залежно від того, які суб'єкти взаємодіють між собою, визначають такі види конфліктів: «педагогічний колектив – учень»; «учень

– педагог»; «учень – учень»; «педагог – педагог»; «педагог – батьки»; «педагог – адміністрація» [48, с. 85–88].

Найменш частими в навчально-виховному процесі є конфліктні ситуації на рівні «педагог – педагог», «керівник – педагог», «педагог – батьки», «учень – учень», що виникають через різну точку зору на певну проблему, своєрідність характеру, темпераменту, ціннісних орієнтацій, рівень вихованості.

Вітчизняна дослідниця М.А. Трухан зауважує, що конфлікти між педагогами відзначаються значно меншою напругою та протистоянням, ніж в учнівському середовищі. Серед основних причин більш виваженої поведінки вчителів у конфліктній взаємодії зі своїми колегами вона зазначає належний рівень сформованості конфліктологічної культури, професійного такту і педагогічної етики [48, с. 86].

Конфлікти вчителів з батьками починаються з конфлікту вчителя з учнем. Учень не може бути завжди слухняним, а вчитель завжди терплячим. Це – людський фактор, і нікуди від нього не піти. Російський вчений С. М. Курганський у своїй статті «Родитель и учитель: конфликт или сотрудничество» стверджує, що «в основі конфліктів, що виникають, лежить незадоволеність батьків у сфері навчання і виховання дітей, організації освітнього процесу, положенням учня в системі зв'язків усередині класу або відношенням вчителя до учня або до батьків» [28, с. 200–201].

Складна психологічна ситуація в шкільних колективах пов'язана, звичайно, зі специфікою роботи педагога. Уже сама його діяльність будується на ґрунті широких контактів не тільки з колегами й адміністрацією, але і з об'єктом своєї праці – учнем. Розгалужена мережа відносин типу «людина-людина» ускладнюється тим, що вчитель має справу з дитиною. Очевидно, що специфіка дитячого віку, розвитку дітей, їх психологічні особливості вимагають від учителя терпіння, витривалості, особливого вкладення сил при пізнанні учнів, управлінні їхньою діяльністю, постійного самообмеження та ін. [49, с. 185].

Сучасна педагогічна парадигма, спрямована на впровадження особистісно-зорієнтованого підходу та засад педагогіки партнерства, прагне розглядати дитину

не як об'єкт навчання й виховання, а як рівноправного суб'єкта спілкування. Така позиція потребує розвитку самостійності та вміння вступати з іншими учасниками освітньої-виховного процесу в конструктивний діалог, а не переходити до сварок.

Переходячи до наступного виду конфліктів «учень – педагог», можна відмітити, що зі школярами молодших класів причинами конфліктів (через неприйняття учнями вимог вчителя) можуть бути:

- психологічний дискомфорт;
- смисловий бар'єр, що виникає з приводу того, що дитина інакше дивиться на певні факти (він, наприклад, інакше відноситься до бійки), або тому, що вимога набуває для учня особливого сенсу (здається причіпкою, насмішкою); якщо, наприклад, вчитель ставить вимогу в грубій формі, що викликає в учня негативні емоції з приводу форми вираження вимоги;
- вимога втрачає стимулюючу силу внаслідок того, що вона повторюється учителем занадто часто, по кожній дрібниці;
- вимога здається дитині непосильною або вона вважає, що для її виконання немає умов;
- неправильна думка учня про нібито негативне ставлення до нього вчителя, пов'язане з декількома необґрунтованими зауваженнями останнього; це визначає відповідну негативну установку на те, що говорить вчитель (навіть справедливе зауваження сприймається школярем як зачіпка; водночас вимогу, що виходить від іншої людини, школяр буде охоче виконувати) [21, с. 248].

Найчастіше в шкільному середовищі зустрічаються конфлікти типу «учень-учень», що є об'єктом нашого дослідження. Характерною ознакою міжособистісних конфліктів є формуванням стійкого неприйняття одного учня іншим. Такі конфлікти можуть бути випадковими, тобто ментально виникати і так само згасати. Проте найнебезпечнішими є хронічні суперечки, які можуть призвести до зниження якості засвоєння знань та навіть набуттям в учасників цієї ситуації певних психологічних проблем. При розв'язанні таких конфліктних ситуацій вчитель має бути максимально об'єктивним та розуміти їх причину. Серед

учнів початкових класів основними причинами виникнення міжособистісних конфліктів можуть бути:

- конкуренція в навчанні або в іграх;
- боротьба за авторитет в учнівському колективі;
- ревності до чужого успіху та заздрість;
- психологічні особливості (агресивність, дефіцит уваги та гіперактивність, надмірна емоційна чутливість тощо);
- особливості темпераменту;
- негативне ставлення до дитини вчителя.

Сьогодні в школі склалася наступна практика вирішення конфліктів. Управлінська діяльність педагога зводиться до бесіди з дітьми, розмови з батьками або покарання дитини. Учитель тим самим виступає в ролі судді, що бере на себе вирішення складної ситуації. Дана ситуація докорінно не задовольняє запити сучасної школи. Російська дослідниця Д.Н. Аміргамзаєва у своїй роботі «Конфликты в школе и конфликтная компетентность учителя» підкреслює: «Поведінка дорослого по відношенню до конфліктів часто орієнтує дитину на неконструктивні форми вирішення конфліктів – їх ігнорування і придушення, а також на пошук «правого» і «винного» [3, с. 64].

Вчитель, опинившись у ролі суб'єкта чи учасника сутички на будь-якому з описаних нами рівнів, має завжди звертатись до наступних організаційних методів управління конфліктами педагогічної взаємодії, описаних у роботі вітчизняного вченого С.І. Ніколаєнко:

- чітке формулювання вимог. Даний метод запобігає дисфункціональним конфліктам, тому що здійснюється роз'яснення вимог до результатів діяльності кожної конкретної людини і групи в цілому, реалізується наявність ясно й однозначно сформульованих прав і обов'язків, правил виконання завдань;
- дотримання принципу єдиноначальності. Цей метод полегшує управління великою групою у конфліктних ситуаціях, тому що кожний знає, чий розпорядження він повинен виконувати. Якщо в учасників спільної діяльності є розбіжності з будь-якого питання, пов'язаного з вирішенням навчальної чи

виробничої задачі, вони можуть звернутися до «третейського судді» – їхнього спільного керівника;

- установлення загальних цілей, формування загальних цінностей. Цьому сприяє інформованість усіх членів організації про її політику, стратегію, перспективи, стан справ у різних підрозділах. Наявність спільних цілей і цінностей дозволяє людям зрозуміти, як слід поводитися в конфліктних ситуаціях, щоб перетворити їх у функціональні;

- система заохочень. Даний метод полягає у встановленні чітких, об'єктивних критеріїв оцінки результатів праці, що знижують імовірність виникнення почуття несправедливості, образи. Розроблення системи заохочень виключає зіткнення інтересів окремих працівників і підрозділів [38].

Виходячи зі звичайних конфліктних ситуацій, що можуть виникати під час навчально-виховного процесу, то А.Л. Ритс у своїй праці «Стратегії вирішення педагогічних конфліктів» виокремила наступні шляхи вирішення педагогічних конфліктів:

- пристосування або поступка (повне прийняття позиції партнера, приниження своїх прагнень);

- догляд або ухилення (низька орієнтація на дотримання інтересів суперника і своїх власних);

- компроміс (прихід до одного рішення, баланс інтересів сторін, позитивний розвиток взаємин, угода на основі взаємних поступок);

- співпраця (дотримання власних інтересів і інтересів опонента) [42].

Вихід із конфліктної ситуації залежить від двох конфліктуючих сторін. Кожна сторона повинна усвідомлювати, що в конфлікті не є головним доведення своїх інтересів та перемога. Всі учасники цієї ситуації мають докладати свої зусилля лише для збереження конструктивних відносин. З огляду на це, можемо сказати, що найбільш ефективними та результативними стратегіями вирішення конфліктів будуть компроміс і співробітництво.

1.3 Особливості конфліктів у міжособистісних взаєминах дітей молодшого шкільного віку і засоби профілактики конфліктної поведінки

Системні педагогічні спостереження характеру взаємодії учнів початкової школи приводять до висновку, що спілкування школярів між собою носить досить максималістський характер. Діти розбурхані вже лише своєю присутністю у складі колективу класу. Як всі нормальні діти молодшого шкільного віку, вони люблять і розваги, і веселі ігри, і спілкування зі своїми друзями в різних формах взаємодії. Д.В. Назаров у своїй роботі «Психолого-педагогічне вирішення конфліктних ситуацій серед молодших школярів» підкреслює: «Коли в процесі такого спілкування у школярів виникають відчуття лідерства, переваги, або бажання все узяти під свій контроль – ось тут починається агресія, набирає силу конфліктна ситуація, і, якщо її грамотно не врегулювати на ранній стадії, далі відношення переростають у відчуття ворожості, що веде взагалі до негативних стосунків і нервового психологічного клімату у колективі в цілому» [35, с. 166].

Деякі дослідники, що вивчали особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку (Д.Б. Ельконін, Л.С. Виготський, Л. Кольберг, О.М. Леонтьєв тощо), не прагнуть розглядати цей період як об'єктивно конфліктогенний, вбачаючи в конфліктній поведінці дитини реакцію на втому, емоційну нестриманість. В цілому діти цього віку не здатні ставити конфліктні цілі та вести відповідну діяльність по досягненню певних результатів. Проте загальновідомо, що рушійними силами розвитку психіки людини є внутрішні суперечності та конфлікти.

У чому ж саме проявляється конфліктність дітей в цей період? М.С. Ніколаєнко у своїй статті «Особенности конфликтов учащихся начальной школы» стверджує, що однією з головних причин виникнення конфліктів в 1–4 класах є проблема адаптації молодших школярів до нового для них середовища і формування у них навичок шкільної діяльності. При вступі до школи на дитину впливає комплекс факторів: класний колектив, особистість педагога, зміна режиму дня, незвично тривале обмеження рухової активності, поява нових,

не завжди привабливих обов'язків. Організм пристосовується до цих чинників, мобілізуючи для цього систему адаптивних реакцій [37].

Авторський колектив С.А. Амбалова та М.І. Бекоева стверджують, що розвиток психіки молодших школярів характеризується цілою низкою специфічних особливостей у порівнянні з попереднім віковим періодом. Агресивність є одним з факторів антигромадської поведінки, так як агресивні і забіякуваті діти з віком виявляють більшу схильність до асоціальних проявів. Агресія відіграє згубну роль в становленні особистості дитини, так як перетворює його або в потенційного агресора, або на потенційну жертву всіх теперішніх та майбутніх конфліктів. Не менш згубно впливає агресія на загальний розвиток вищих психічних функцій дітей молодшого шкільного віку. Власні агресивні прояви або постійне очікування подібного від оточуючих обмежують активність дитини, посилюють його тривожність, замкнутість, дратівливість, формують занижену або компенсовану самооцінку [2, с. 184].

Першопричина агресивної поведінки дітей цього вікового про шарку є особливості родини. Дитина молодшого шкільного віку, нерідко опинившись в нових умовах, автоматично переносить набутий у сімейному колі стиль комунікації на однолітків, не замислюючись при цьому стосовно соціальних норм та правил спілкування.

Діти з сімей, яким властивий авторитарний стиль, ростуть або невпевненими в собі, або агресивними й авторитарними, як їх батьки. У школі ці риси особистості «розцвітають» у відносинах зі однокласниками. У сім'ї з ліберальним стилем формується егоїст, який не вміє і не вважає за потрібне вступати в нормальні відносини з іншими людьми, він не вміє поступатися, йому також властива конфліктність, бажання наполягти на своєму будь-що-будь. Тільки сім'я, що володіє здатністю рефлексувати на дитину, свідомо шукає найбільш ефективний стиль його індивідуального виховання. Такі діти мають зазвичай стабільну позитивну самооцінку, адекватно реагують на ситуацію в школі та, як наслідок, менш конфліктні [36, с. 380–381].

Специфіка спілкування молодших школярів з однолітками багато в чому відрізняється від спілкування з дорослими. Практикуючий вчитель початкових класів Т.Н. Мосіна у статті «Конфликтные ситуации между детьми младшего школьного возраста, пути их предотвращения и разрешения» засвідчує, що контакти з однолітками у дітей цього вікового проміжку більш яскраво емоційно насичені, супроводжуються керівними інтонаціями, криками, кривлянням, сміхом. У спілкуванні з дітьми відсутні жорсткі норми і правила, яких слід дотримуватися з дорослими. Дитині значно важливіше висловитися самому, ніж вислухати товариша, внаслідок чого бесіди часто не виходить, тому що кожен говорить про своє, не слухаючи і перебиваючи один одного. У спільній діяльності дітей безперервно виникає ситуація, що вимагає узгодження дії, прояви доброзичливості, вміння відмовлятися від особистих бажань заради досягнення спільної мети. У цих ситуаціях діти далеко не завжди знаходять потрібні способи поведінки [34, с. 36].

Дослідники В.С. Кондратенко та Н.О. Губа стверджують, що новим для дитини є втрата нею дитячої безпосередності і, натомість, набуття здатності до усвідомлених переживань, які створюють сталий афективний комплекс – почуття неповноцінності, приниження, образи або почуття власної значущості, компетентності. Саме ускладнення емоційно-мотиваційної сфери приводить до виникнення конфліктності. Зовнішні події, ситуації переломлюються у свідомості й емоційні уявлення про них складаються залежно від логіки почуттів дитини, її рівня домагань, очікувань [22, с. 566].

Молодші школярі мають схильність до гострих афективних станів (грубість, запальність, емоційна нестійкість, невірноваженість), що пояснюється розбіжністю між прагненнями дитини і можливостями їх задовольнити. Якщо вчасно дитині не надати допомогу, це може призвести до формування негативних рис характеру. І.М. Коновальчук у статті «Особистісні особливості дітей молодшого шкільного віку як суб'єктивні чинники їх конфліктів з батьками» підкреслює: «У молодшому шкільному віці конфліктність ще не є рисою характеру, а виявляється тільки як реакція на ситуацію і переживання, що в ній виникають» [23, с. 182].

Виявлення причин конфліктів, що виникають між однолітками, викликало в учнів деякі труднощі. Зрештою були названі такі причини: прізвиська, нападки, піддражнювання, образи, обсмикування, прагнення перекричати, примусити замовкнути, які умовно можна назвати словесними домаганнями; груба, агресивна поведінка, суперечки і непорозуміння на спортивному майданчику, на перерві, в їдальні, порушення дисципліни на уроках, боротьба за авторитет і лідерство серед однокласників або приятелів, відмова від чергування по класу, школі, – проблеми взаємостосунків; псування або втрата майна: підручників, мобільних телефонів та інших цінних речей – проблеми володіння (доступності) [4].

Конфліктувати можуть всі діти, проте більш активно та агресивно у сварках проявляють себе учні, які прагнуть зайняти лідерську позицію у дитячому колективі. Зазвичай такі діти мають такі якості, як сміливість, енергійність і вміння справляти враження. У своїй спільній роботі Є.В. Гребьонкін та В. Хаббергер підкреслюють, що «їх соціальні домагання виявляються більш завищеними і такими, що суперечать реальній ситуації» [14, с. 18].

Важливо також враховувати гендерні особливості дітей. С.Г. Шпак у своїй статті «Типові конфліктні ситуації у середовищі молодших школярів та їх чинники» емпіричним шляхом довела, що гендерна різниця учнів початкових класів теж має типові відмінності у створенні й вирішенні конфліктних ситуацій. Аналіз спостереження за поведінкою хлопців молодшого шкільного віку показав, що хлопці частіше, ніж дівчата, обирають тактику поведінки за типом звинувачення зовнішнього оточення, а дівчата частіше беруть провину і відповідальність на себе. Отже, дівчата у своїй поведінці більш орієнтовані на виконання норм і правил, ніж хлопці. Дівчата більш схильні брати провину на себе, і конфліктна, неподоланна ситуація може стати причиною відсторонення або пристосування. Також у дівчат у поведінкових реакціях уже починають проявлятися майже жіночі риси і, як наслідок, їхня поведінка у конфліктних ситуаціях має дещо загострений, непередбачуваний та варіативний характер.

Для хлопців молодшого шкільного віку більш характерними є самозахисні реакції, засудження будь-кого, сприйняття провини або уникнення докорів. Усе це

спрямовано на захист власного «Я». Хлопцям більш властиво шукати причини невдач не в собі, неподолання конфліктна ситуація стає поштовхом для суперництва з проявами агресії і порушенням соціальних норм. Реакція на конфліктну ситуацію у них переважно передбачувана, не вирізняється оригінальністю в причинно-наслідковому зв'язку [51, с. 437].

Міжособистісний конфлікт психологічно важко й болісно переживається дітьми, тому конфлікти можуть мати різний вплив на дитину. Психолог Н.І. Леонов підкреслює, що з одного боку, вони ускладнюють психологічне життя дитини, сприяють її переходу на нові, більш складні рівні її функціонування, з іншого – можуть призвести до порушення гармонії взаємин з оточуючими людьми, затримати процес соціалізації особистості [29, с. 115].

Саме в період навчання дітей в початковій ланці освіти, коли починає формуватися вміння до самоаналізу та рефлексію чужої поведінки, особливу значимість становить один з головних показників конфліктологічної компетентності, а саме здатність до мирно розв'язання конфліктних ситуацій. С.А. Котова та В.І. Максим у спільній статті «Детская конфликтологическая компетентность: онтогенез и развитие, теория и практика» зазначають, що позитивний досвід вирішення конфліктів має наступні значущі функції:

- зміна і розвиток особистості;
- розвиток почуття відповідальності, усвідомлення людиною власної значущості;
- згуртування однодумців;
- створення умов вибору або прийняття творчого рішення;
- інформаційна і єднальна роль;
- створення умов для переоцінки відносин, моральних якостей людей;
- стимуляція активності;
- зняття напруженості;
- відновлення оптимального рівноваги у відносинах;
- виявлення неблагополуччя, неузгодженості цілей, інтересів [26, с. 61].

Таким чином, на жаль, конфлікти в житті дітей молодшого шкільного віку стають нормою поведінки та у більшості випадків зумовлені індивідуальними особливостями когнітивної сфери кожного школяра.

Вітчизняна вчена А.Я. Анцупова у своїй книзі звертає увагу на те, що попередити конфлікти набагато легше, ніж конструктивно вирішити їх. Тому проблема конструктивного вирішення конфліктів, що здається на перший погляд більш важливою, насправді не є такою. Профілактика конфліктів не менш важлива, ніж уміння конструктивно їх вирішити. Вона вимагає менших витрат сил, засобів і часу і попереджає наслідки, які має будь-який конструктивно вирішений конфлікт [6, с. 96].

Не існує універсального алгоритму виходу з конфліктної ситуації, оскільки конфлікт завжди є індивідуальним явищем. І тут можливість розв'язання сварки полягає тільки в педагогічній майстерності вчителя, що являє собою не лише можливість впливу на задану педагогічну ситуацію та її учасників, а й у завчасному наданні кожній дитині інформації про тонкощі протікання конфліктів, а як наслідок – можливість вирішити певні конфліктні ситуації самостійно. Таким чином, проблема дитячої конфліктності для свого врегулювання потребує комплексного підходу, що представляє собою цілеспрямований вплив на кожного учня. Тільки постійний розвиток конфліктологічної компетентності учнів молодшого шкільного віку дасть змогу скорегувати основні тенденції поведінки, які в підлітковому віці є вже майже сталими. Всі складові мають привести до формування високого рівня емоційного інтелекту, що сформує необхідні інструменти для контролю власного фізичного та ментального здоров'я, що, в свою чергу, стане запорукою самореалізації в майбутньому.

Процес формування конфліктологічної компетентності в молодшому шкільному віці, на думку Ш.А. Токішевої, може здійснюватися через створення цілісної педагогічної системи, що включає навчальну та позанавчальну діяльність учнів, організовану відповідно до низки умов. Для формування конфліктологічної компетентності молодших школярів необхідно знати основні методи запобігання та вирішення конфліктів серед молодших школярів.

У сучасній літературі визначення «профілактика конфліктів» та «попередження конфліктів» доволі часто вживають як синоніми. Л.В. Сучкова у статті «Профілактика конфліктів як соціально-педагогічна проблема» стверджує, що необхідно розрізняти ці концепти. Профілактика конфліктів — ширше поняття, а попередження конфліктів є видом профілактики [45, с. 294].

Профілактика конфліктів між дітьми молодшого шкільного віку має одночасно здійснюватися за чотирма основними напрямками:

- створення об'єктивних умов, що перешкоджають виникнення і деструктивний розвиток передконфліктних ситуацій;
- оптимізація організаційно-управлінських умов створення та функціонування організацій, що є важливою об'єктивно-суб'єктивною передумовою попередження конфліктів;
- усунення соціально-психологічних причин конфліктів;
- блокування особистісних причин виникнення конфліктів [7, с. 400–401].

Для більш успішної реалізації діяльності по майбутньому запобіганню конфліктної поведінки молодших школярів необхідно звернути увагу на наступні форми організації, спрямовані на профілактику конфліктів:

- масові заходи — це форма організації позашкільної діяльності з максимальним числом задіяних в ньому учасників (класні години «Конфлікти і ми», «Чому ми конфліктуємо» і ін.);
- екскурсії — це відвідування визначних пам'яток групою туристів або індивідуально. Мета екскурсії — не тільки оглянути пам'ятку або якийсь інший об'єкт, але і дізнатися його історію та цікаві факти про нього (заняття спільною справою допомагає згуртувати колектив);
- диспути — колективне публічне обговорення актуальних тем або соціальних проблем. Один з активних методів навчання, сприяє розвитку логічного мислення і формування самостійності суджень (наприклад, «Конфлікти: потрібні чи ні» і ін.);
- ділова гра — метод імітації прийняття рішень керівних працівників або спеціалістів в різних виробничих ситуаціях, здійснюваний за заданими правилами

групою людей в діалоговому режимі, при наявності конфліктних ситуацій або інформаційної невизначеності;

- інтелектуальний марафон – різновид інтелектуальних ігор;
- гуртки, секції – об'єднання за інтересами (заняття спільною справою допомагає згуртувати колектив) [17].

Слід зазначити, що найкраща форма навчання конфліктологічним компетенціям – це спеціально організований тренінг, що дозволяє поєднувати теоретичні і практичні заняття. В основу тренінгових занять закладені психологічні і педагогічні вправи, спеціально адаптовані для молодшого шкільного віку. Дуже важливо завжди пам'ятати про фізіологічні і психологічні особливості даної вікової групи і враховувати їх в процесі складання плану кожного заняття.

Колектив авторів І.С. Почекаєвої та П.В. Паршакової звертають увагу на те, що під час проведення тренінгу створюються умови, що сприяють тому, щоб учні зрозуміли сутність конфлікту та усвідомили його неминучість в житті з позитивної точки зору, навчилися контролювати свій емоційний стан в процесі вирішення конфлікту та найголовніше – застосовували отримані знання на практиці [40, с. 189].

Проаналізувавши низку наукових праць із теми дослідження, ми встановили певні інформаційні прогалини у роботах як вітчизняних, так і у зарубіжних дослідників з проблематики конфліктності у взаєминах молодших школярів. Звісно, існують дослідницькі роботи з цієї теми, проте більшість з них спрямована на вивчення конфліктів серед підлітків. Вчені схиляються до думки, що чим раніше освітнє середовище почне закладати в дитині зачатки конфліктологічної компетентності, тим більше буде шансів зменшити кількість та ступінь напруження конфліктів школярів у наступні вікові періоди в системі «учень-учень» у освітньому середовищі.

В цілому, які б методи не використовувалися у роботі вчителя в цьому напрямку, всі вони повинні бути спрямовані на формування в учнів наступного набору компетенцій: вміння виділяти причину протиріччя, що призводить до конфлікту; здатність шукати відповідні варіанти вирішення конфлікту; оцінка

даних варіантів і вибір оптимального; здатність до обговорення знайдених варіантів з опонентом в спокійній дружній манері; дотримання домовленостей [47].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

В першому розділі роботи нами було розглянуто визначення поняття «конфлікт», після чого ми змогли відмітити відсутність універсального терміну для визначення цього соціального явища. Це можна пояснити тим, що дослідженням особливостей протікання конфлікту займається цілий ряд наук, що за базис беруть різні його структурні елементи та форми. Далі ми дослідили сутність та характерні ознаки конфлікту.

Проаналізувавши праці дослідників психології та педагогіки, змогли виділити його основні структурні елементи. До них ми віднесли: сторони (учасники, суб'єкти), позиція (об'єкт), образи (предмет), умови протікання, дії учасників, результат конфліктної ситуації. Крім опису статичних складових структури, ми розглянули його процесуальну сторону, тобто динаміку. Загалом конфлікт як психолого-педагогічне явище має складну систему своєї класифікації. Поглиблення теоретичних знань з основ протікання конфлікту є досить важливим аспектом в професійній діяльності майбутнього педагога, оскільки дасть йому змогу з готовністю підійти до вирішення конфліктів, а згодом поглибити свій рівень педагогічної майстерності.

Проаналізувавши відповідну темі наукову літературу, ми зробили висновок, що конфлікт у школі є досить поширеним явищем, яке є невід'ємним елементом щоденної роботи вчителя. Також ми дослідили досить розгалужену типологізацію головного об'єкту нашого дослідження. У нашій роботі ми розглядали типологію конфліктів, взявши за основу участь у конфліктній ситуації суб'єктів педагогічної діяльності: «педагогічний колектив – учень»; «учень – педагог»; «учень – учень»; «педагог – педагог»; «педагог – батьки»; «педагог – адміністрація». Конфліктні ситуації всіх цих рівнів можуть досить ускладнити професійну діяльність як молодого, так і досвідченого педагога, бо саме на ньому лежить відповідальність за ліквідацію можливих сутичок в досить розгалуженій мережі відносин з усіма суб'єктами навчально-виховного процесу, до яких можна віднести учнів, батьків, колег, адміністрацію. До того ж, якщо в сучасному суспільствознавчому науковому

знанні, особливо з розвитком досліджень у сфері управлінської діяльності, вчені розглядають конфлікт як позитивне явище, то в школі переважає точка зору, що їх потрібно уникати. Проте в ході аналізу наукових джерел нами було виявлено, що навіть шкільний конфлікт може мати як деструктивні, так і конструктивні наслідки. Запорукою успішного виходу з конфліктної ситуації може стати набуття педагогом цілого ряду професійних вмінь та навичок, що в ідеалі мають сформуватись в конфліктологічну компетентність. Також вчителю початкових класів необхідно звертати увагу на вивчення гендерних розбіжностей дітей, що вимагають створення різних маршрутів у вирішенні конфліктних ситуацій. Наявність теоретичної бази, практичні вміння діагностувати та конструктивно управляти конфліктом, застосовувати стратегії компромісу та співробітництва мають бути головними напрямками у формуванні майбутнього кваліфікованого педагога, що в своїй професійній діяльності зможе вибудувати комфортні соціально-педагогічні умови для своїх учнів.

У останньому пункті першого розділу ми розглянули особливості конфліктів у міжособистісних взаєминах дітей молодшого шкільного віку. Серед них можна виділити дві головні: поява у молодших школярів нових психофізичних утворень (інтелектуалізація всіх психічних процесів, здатність вибудовувати внутрішній план дій, здатність до рефлексії), характерних саме для цього віку, та адаптація до нового соціального середовища (школи), що вимагає від дитини набуття певних, не властивих їй до цього умінь та навичок. До таких умінь та навичок можна віднести вміння вчитися, слухати вчителя та своїх однокласників, чітко висловлювати свою думку тощо. Виявили, що діти цього вікового проміжку не здатні ставити конфліктні цілі та вести відповідну діяльність по досягненню певних результатів, проте все одно вони є досить конфліктними суб'єктами освітнього процесу, в першу чергу через відсутність відповідного життєвого досвіду. Також ми ознайомилися з причинами конфліктної поведінки молодших школярів (порушення психо-вольової сфери, нестійкість уваги, недоліки виховання, а саме авторитарний стиль сімейного виховання, пригнічення активності дитини, конкуренція в навчанні або іграх, заздрість, агресивність тощо).

Було встановлено, що найбільш ефективним напрямком роботи щодо подолання дитячої конфліктності є профілактична діяльність вчителя, тому що запобігти конфлікту значно легше, ніж запровадити наступне мирне його розв'язання. На наш погляд, основною метою вчителя початкових класів щодо роботи з конфліктними ситуаціями є формування в кожного учня навичок мирного та обдуманого розв'язання конфліктів. Оскільки перші два роки навчання у школі є для дитини вирішальними у формуванні конфліктологічних навичок, цей напрямок професійної діяльності набуває особливої значущості. Вчитель шляхом виховної діяльності повинен готувати дитину до коректної поведінки при входженні в конфліктну ситуацію та здатності наступного вирішення сутички, керуючись стратегією відкритого діалогу. Зрозуміло, що відразу ми не можемо чекати від усіх учнів стопроцентної врівноваженої поведінки, бо діти цього віку мають ще досить нестійку вольову сферу, яка ще не готова для стримування власних емоційних поривів (особливо це стосується так званих «тяжких» дітей), проте систематична профілактична діяльність згодом дасть результат.

РОЗДІЛ 2 ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ПРОФІЛАКТИКИ І КОРЕКЦІЇ КОНФЛІКТІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

2.1 Методика та процедура дослідження

Метою даного дослідження є розробка комплексу занять та тренінгів для корекції і профілактики конфліктів молодших школярів . Нами була висунуто таке **припущення**: у молодшому шкільному віці можна підвищити конфліктологічну компетентність учнів за умови ведення систематичної корекційної та профілактичної роботи під час освітнього процесу.

Об'єктом дослідження є освітній процес загальноосвітнього навчального закладу, **а предметом** – профілактика і корекція конфліктів молодших школярів у професійній діяльності учителя початкових класів.

Нами були визначенні наступні **завдання, що відповідають основним етапам дослідження**:

- констатуючий (провести діагностику схильності молодших школярів до конфліктної ситуації);
- формуючий (розробити і провести комплекс занять для профілактики і корекції конфліктів молодших школярів);
- контрольний (провести діагностику ефективності створеного комплексу).

В дослідженні брали участь 63 учні двох класів у віці 8–9 років, що були поділені на експериментальну та контрольну групу, що складались з 31 та 32 дитини відповідно.

На констатуючому етапі дослідження були заплановані такі методи діагностики, як педагогічне спостереження, психологічна бесіда, експертні оцінки поведінки дитини чи класу колегами та шкільним психологом, методи психологічної діагностики, зокрема психологічне тестування, та опитувальні методи.

На формуючому етапі дослідження програма експерименту передбачала застосування таких методів педагогічного впливу, корекції та профілактики конфліктної поведінки, як розповідь учителя, бесіда, дискусія, метод позитивного прикладу, навіювання, створення виховної ситуації. Ці методи були запроваджені під час тематичних уроків різних типів (урок-тренінг, урок-дискусія, ранкова зустріч) і виховних годин, а також у формах групової роботи, гри, самоспостереження та самовиховання, аналізу результатів колективної творчої діяльності, розучування з дітьми технік зняття емоційної та м'язової напруги (дихальні вправи, самомасаж). Також були заплановані консультації з шкільним психологом для учнів, що потребують більшої підтримки, а також бесіди з батьками конфліктних школярів.

На контрольному етапі були використані методики, які застосовувалися під час формуючого етапу експерименту, що дозволили визначити динаміку зниження рівня конфліктності у молодших школярів: включене спостереження, опитувальні методи, анкетування. Для аналізу результатів дослідження були запроваджені порівняльний метод, якісний і кількісний аналіз результатів експериментального дослідження, кількісні методи (статистичний, метод математичної обробки даних).

2.2. Діагностика схильності дітей молодшого шкільного віку до конфліктних ситуацій

Останнім часом зустрічається все більше гіперактивних, тривожних, аутичних і агресивних дітей. Ці так звані «важкі» діти і створюють найчастіше багато конфліктні ситуації. Вчителю, щоб вирішити конфлікт, потрібно знати особливості цих дітей для адекватного управління ситуацією. У кожному конкретному випадку необхідно підбирати відповідні методи і алгоритми. Наприклад, при роботі з гіперактивними учнями важливо використовувати рухові паузи, щоб дитина змогла зняти свою наростаючу напругу і далі продуктивно працювати. На тривожних дітей не можна підвищувати голос, залучати в змагальну діяльність, це ще більше підсилює їх тривожність. При взаємодії з аутичними

школярами потрібно обережно використовувати тактильний контакт і різні способи тиску на дитину. Для продуктивного виходу гніву в агресивної дитини потрібно формувати довірчу атмосферу, застосовувати засоби, що сприяють емоційній розрядці [44]. Подібними засобами емоційної розрядки можуть стати організація режиму дня, самомасаж та масаж, розслаблюючі вправи, релаксація тощо.

Досвід роботи педагогів показує, що більшість з них не має задовільного рівня знань в галузі дитячої психології та психології особистості. Вчителі не можуть виявити індивідуальні особливості дитини, при виборі стратегії поведінки з ним спираються в основному на життєві знання й особистий досвід. Психологічний аналіз конфліктної ситуації дозволяє педагогу переключити увагу з емоційної оцінки ситуації на прояв у поведінці, діяльності, спілкуванні дитини її особистісних особливостей.

Дослідниця Л.А. Максимова наполягає на тому, що педагогам важливо навчитися виявляти і аналізувати конфлікти. Важливо розпізнавати різні форми захисної поведінки, до яких вдаються учасники конфлікту. До таких форм можна віднести агресію (спрямовану на інших або на себе), відхід від неприємної ситуації (дитина несвідомо уникає неприємної ситуації, може замикатися в собі і обмежувати кількість контактів), фантазування (досягнення в уяві цілей, недсяжних в реальності; привласнення бажаних ролей і моделей поведінки), заміну мети (увага перемикається на інші сфери діяльності) та інше [32].

Саме тому вчитель обов'язково повинен проводити діагностичну роботу щодо виявлення причин конфліктності дітей свого класу, здійснювати моніторинг індивідуально-психологічних особливостей дітей. Для дослідження специфічних особливостей дитини молодшого шкільного віку, що можуть передувати конфліктній ситуації, доцільно використовувати наступні методи: спостереження, психологічну бесіду, експертні оцінки поведінки дитини чи класу колегами та шкільним психологом, методи психологічної діагностики, зокрема психологічне тестування.

Спираючись на усі опрацьовані нами джерела, ми перейшли до реалізації констатуючого етапу нашого дослідження. Першим кроком запланованої нами діагностичної роботи стало включене спостереження за експериментальною групою та бесіда з вчителем, щодо особливостей розбудови даного учнівського колективу. Протягом двох перших тижнів з моменту початку навчального року ми спостерігали за поведінкою школярів даної групи, при цьому розділяючи хлопчиків та дівчат, фіксували кількість конфліктів (табл. 2.1). Ми встановили, що кількість конфліктів між хлопчиками та дівчинками значно відрізняється, а також звернули увагу, що велика кількість конфліктів у цій групі відбувається під час або після уроку фізичної культури.

Таблиця 2.1 – Результати включеного спостереження на констатуючому етапі в експериментальній групі

	Середня кількість конфліктів в день	Кількість конфліктів за 2 тижня	Конфліктність у %
Дівчата	2	12	25 %
Хлопчики	5	36	75 %
Усього		48	100 %

Згодом таке ж спостереження було проведене у контрольній групі (табл. 2.2). Було встановлено, що дівчата і хлопчики під час перерв чи іншого вільного часу дійсно мало спілкуються між собою, віддаючи перевагу спілкуванню з представниками своєї гендерної групи.

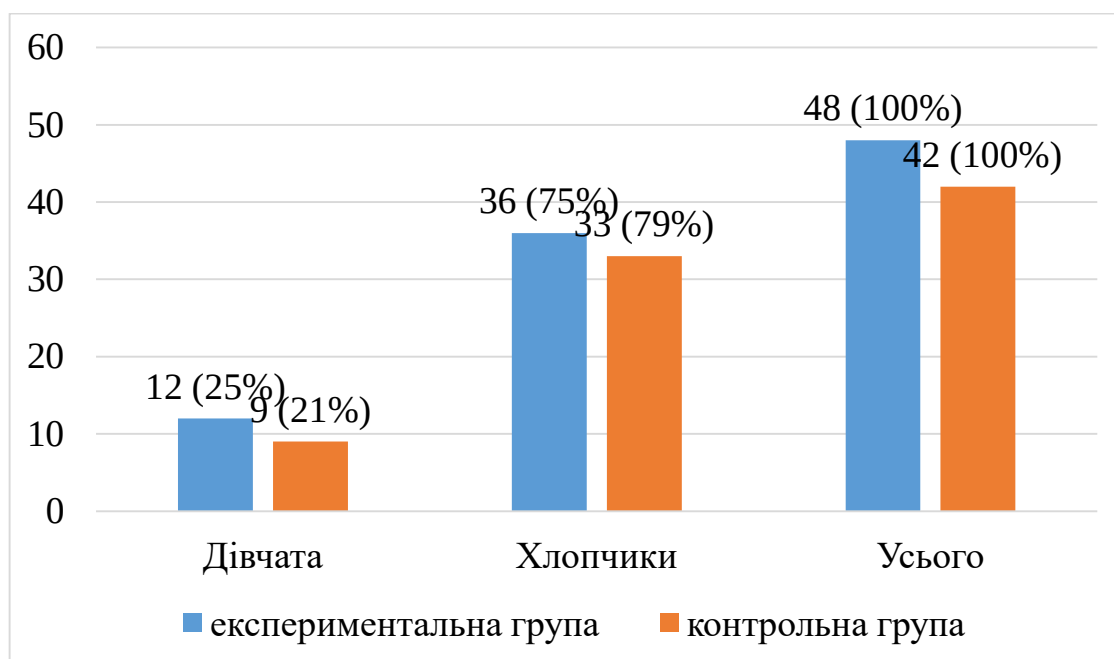
Таблиця 2.2 – Результати включеного спостереження на констатуючому етапі в контрольній групі

	Середня кількість конфліктів в день	Кількість конфліктів за 2 тижня	Конфліктність в %
Дівчата	1	9	21 %

Хлопчики	4	33	79 %
Усього		42	100 %

Порівнюючи результати педагогічного спостереження (рис. 2.1), ми встановили, що на початку нашого емпіричного дослідження експериментальна та контрольна групи знаходяться майже на однакових рівнях конфліктності.

Рисунок 2.1 – Порівняльна таблиця кількості конфліктів за 2 тижні включеного спостереження на констатуючому етапі в експериментальній та контрольній групах

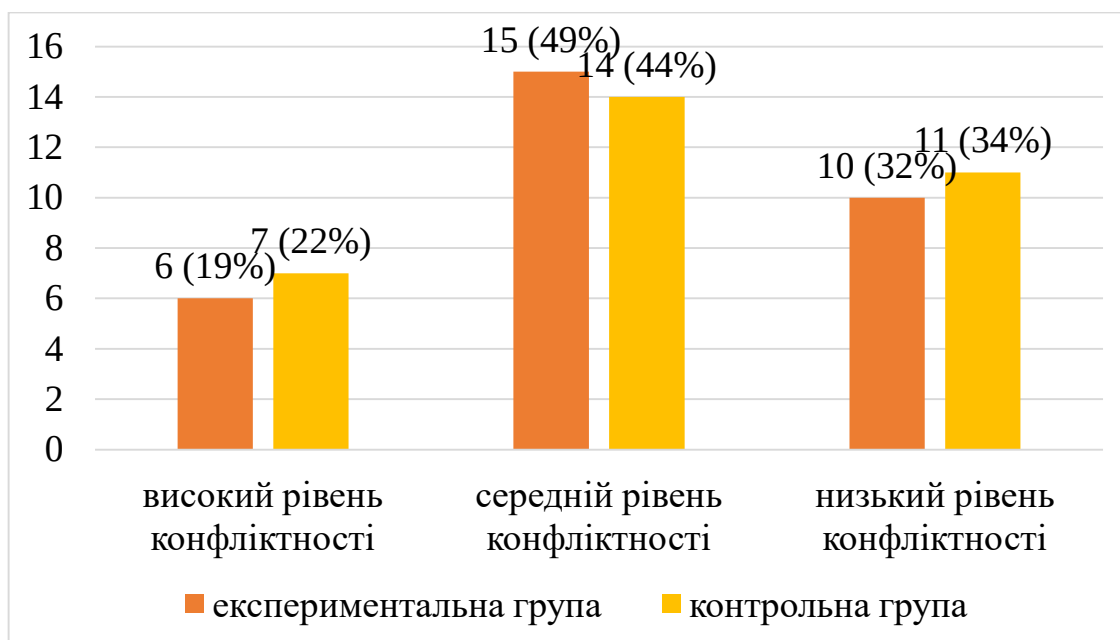
Перед початком безпосередньої роботи з профілактики і корекції конфліктності молодших школярів нами також були запроваджені ряд вхідних методик для діагностики схильності дітей молодшого шкільного віку до конфліктних ситуацій та для кращого розуміння наявного рівня конфліктологічної ситуації серед учнів експериментальної та контрольної груп.

Першою ми провели діагностику рівня конфліктності особистості за допомогою відповідного тесту «Чи подобається вам конфліктувати?» у експериментальній та контрольній групах (Додаток А). Результати відображені нижче (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Результати тесту «Чи подобається вам конфліктувати?»

	високий рівень конфліктності	середній рівень конфліктності	низький рівень конфліктності
експериментальна група	6 учнів (19 %)	15 учнів (49 %)	10 учнів (32 %)
контрольна група	7 учнів (22 %)	14 учнів (44 %)	11 учнів (34 %)

Рисунок 2.2 – Порівняльна таблиця конфліктності молодших школярів експериментальної та контрольної груп за результатами тесту «Чи подобається вам конфліктувати?»

Таким чином, були визначені показники особистісної характеристики схильності молодших школярів до конфліктності. Бачимо, що у експериментальній і контрольній групах відсоткова кількість дітей з високим, середнім та низьким рівнями конфліктності знаходиться майже на одному рівні.

У ході спостереження нами було виявлено, що діти з високим рівнем конфліктності мають схильність до крайніх думок, агресивності, чутливості, критикування, нав'язування власної думки іншим. Учні з середнім рівнем конфліктності зазвичай наполегливо відстоюють свою думку, незважаючи на те, як це вплине на їх відносини з оточуючими, однак не переходять до фізичної агресії

та у випадку неможливості самотійного погашення конфлікту зазвичай звертаються до вчителя за допомогою. Діти з низьким рівнем конфліктності вміють самотійно згладити конфліктні ситуації, легко уникають критичних ситуацій. Коли їм доводиться вступати в суперечку, вони можуть передбачати можливі наслідки і вміють ігнорувати подразники.

Наступним інструментом, до якого ми звернулись, стали графічні проєктивні методики, що є незамінним інструментом при роботі з молодшими школярами, які (в силу недостатньо розвинутих когнітивних структур та мовлення) із явними складнощами проходять великі за обсягом тести та опитувальники – що безперечно є дуже ефективним методом діагностики, проте в більшості випадків орієнтованим на дітей підліткового віку. Звісно, класичні варіанти таких методик є надто складними для молодших школярів, проте можна знайти типові модифіковані варіанти для дітей цього вікового про шарку [15].

Одним яскравим представником проєктивних методик є розроблена психологом М.О. Панфіловою графічна методика «Кактус». Вона дозволяє визначити не лише емоційний стан дитини, наявність агресії, а й її інтенсивність та спрямованість. Методика призначена для діагностики дітей від 3 років. Процедура проведення досить проста: дитині пропонується на стандартному білому аркуші намалювати кактус. В ході малювання забороняється спілкування з дитиною, не можна задавати питання чи коментувати будь-що. Обробка результатів проводиться за класичною схемою інтерпретації графічних методик. Але, слід звернути додаткову увагу на специфічні показники малюнку: характеристики фігури кактуса, манеру малювання, характеристики голок тощо [46].

Отримані нами результати представлені у додатках (Додаток Б) у вигляді зведених таблиць з основними характеристиками дітей експериментальної та контрольної групи. За допомогою цієї методики ми змогли виявити особливості розвитку емоційної сфери учнів, виявити агресивність, тривожність, невпевненість у собі, екстравертованість, інтровертованість тощо. Особливо корисно цей тест був у дослідженні дітей, що під час включеного спостереження показали себе як

конфліктні діти. Нижче представлена інтерпретація малюнків деяких дітей з експериментальної та контрольної груп.

Рисунок 2.3 – Малюнок хлопчика з експериментальної групи

Розмір кактуса на цьому малюнку (рис. 2.3) свідчить про прагнення хлопчика до лідерства, наполягання на своїй думці як єдиній вірній, наявність егоцентризму. Зображення дикоростучого, пустельного кактуса, а також відповіді на додаткові запитання про те, що про цю рослину ніхто не піклується та в нього немає сусідів, свідчить про відсутність прагнення до домашнього захисту, почуття самотності. Наявна рамка на малюнку свідчить про те, що дитина намагається постійно контролювати свою поведінку, а також про властиву цій дитині скритність. Зображені уривчасті лінії, використання внутрішнього штрихування свідчить про схильність автора малюнка до імпульсивності, тривожності та пригніченості настрою. Наявність довгих гілок, що мають різний напрям (а також зауваження хлопчика, що цей кактус може сильно вколоти), свідчить про властиву дитині агресію, що може бути направлена у бік дорослих, однокласників та більш слабких.

Рисунок 2.4 – Малюнок хлопчика з контрольної групи

Розмір малюнка (рис. 2.4) свідчить про наявний низький рівень впевненості у собі в дитини, а невелике зрушення вліво означає присутність в характері рис інтроверта. Переважання внутрішнього штрихування, використання темних кольорів вказує на наявність тривожності дитини. Намальований самотній кактус та відповіді хлопчика про те, що ця рослина дика та живе в пустелі без сусідів свідчать про наявне почуття самотності. Водночас з цим наявність намальованого квіткового горщика свідчить про наявне бажання домашнього затишку. Наявність квітки на рослині вказує на творчі здібності дитини. Голки на цьому малюнку зображені досить довгими і виділені додатковим штрихуванням. На запитання, чи може сильно вколоти ця рослина, хлопчик відповів, що вона здатна сильно вколоти, якщо до неї доторкнутися. Все це свідчить, що дитина застосовує власну агресію як певного роду захист від навколишнього середовища, необхідний для збереження цілісності особистості.

Цікавим спостереженням стало те що діти, що мають високий рівень агресивності, у більшості випадків творчо підходили до виконання завдання цієї методики та загалом були більш відкритими під час бесіди з експериментатором.

За результатами проведених нами досліджень ми можемо зробити висновок про те, що рівень конфліктності в експериментальній та контрольних групах знаходяться на допустимому рівні та не несе серйозної загрози дітям цих учнівських колективів. Проте спостерігається низький рівень розвитку

конфліктологічної та комунікативної компетентностей: діти ще не вміють належним чином контролювати свої емоції, не знають, коли потрібно зупинитися, починають суперечки через незначні дрібниці, не вміють доходити компромісу. Спираючись на побачений у школярів цих груп рівень егоцентризму, що відкрив у своїх дослідження французький психолог Жан Піаже, зрозумілими є стратегії поведінки під час конфліктних ситуацій, коли діти не шукають шляхи порозуміння, а лише намагаються відстояти свої бажання та думки.

Але варто відзначити, що в експериментальному та контрольному класах є невелика кількість учнів, які мають поведінкові розлади. При виникненні конфліктної ситуації вони не можуть контролювати свої дії та емоції, і при найменшому зауваженні або невдалому жарті один над одним конфліктна ситуація може перерости в конфлікт, який потім вони не в змозі вирішити самостійно через прояви наявної в них імпульсивності та агресії.

В кінці цього етапу експерименту ми змогли зробити висновки стосовно рівня конфліктності обох груп та зрозуміли, які методи ефективніше застосовувати в подальшій експериментальній діяльності, а саме: розповідь, бесіда, дискусія, метод позитивного прикладу, навіювання, створення виховної ситуації, гра, спостереження, аналіз результатів діяльності, опитувальні методи, самовиховання.

Отримані результати дослідження вказують на необхідність проведення профілактичної та корекційної роботи з молодшими школярами, спрямованої на розвиток навичок спілкування як одного з елементів в профілактиці конфліктів, а також індивідуальну роботу з деякими учнями що потребують додаткової уваги стосовно корекції наявних поведінкових розладів.

2.3 Програма дослідно-експериментальної роботи з профілактики і корекції молодших школярів у професійній діяльності учителя початкових класів

Важливим способом управління конфліктами є їх профілактика, що полягає в такій організації життєдіяльності суб'єктів соціальної взаємодії, яка виключає або зводить до мінімуму ймовірність виникнення конфліктів між ними. Профілактика конфліктів – це їх попередження в широкому сенсі слова. Мета профілактики конфліктів – створення таких умов діяльності та взаємодії людей, які мінімізували б ймовірність виникнення або деструктивного розвитку протиріч між ними [7, с. 400].

Формуючий етап дослідно-пошукової роботи полягав в розробці комплексу заходів, спрямованих на профілактику та корекцію міжособистісних конфліктів у молодшому шкільному віці. Його було розраховано на період трьох місяців (вересень-листопад) від початку навчального року.

Після реалізації експерименту нами передбачені наступні результати:

- розширення і поглиблення знань про сутність конфліктів;
- зниження рівня конфліктності дітей експериментальної групи;
- формування в учнів потреби самостійно знаходити мирні шляхи розв'язування конфліктних ситуацій;
- вдосконалення культури спілкування та поведінки;
- розвиток емоційного інтелекту;
- ознайомлення дітей з основами ефективного спілкування.

У нього входять два основні напрямки роботи: робота з учнями, робота з батьками. Розглянемо більш докладно кожен напрямок роботи. Перший напрямок – робота з учнями.

Після діагностичних заходів та кращого розуміння необхідних напрямків для роботи нами був розроблено комплекс уроків різних типів, що проводились один раз в тиждень, в експериментальній групі. Нижче подано їх короткий опис.

Урок 1 «Що таке конфлікт?»

Цілі: 1) ознайомити з поняттями «конфлікт» і «конфліктна ситуація»; 2) розглянути суттєві ознаки конфлікту; 3) визначити значення конфлікту в суспільстві (його деструктивні та конструктивні наслідки); 4) познайомити з основами спілкування без конфліктів; 5) розвивати пізнавальний інтерес, навик самостійно вирішувати міжособистісні конфлікти; 6) виховувати шанобливе ставлення до людей.

Обладнання: магнітна дошка, магніти, іграшковий, роздатковий матеріал: мікрофон, плакат, плакат «Золоте правило ввічливості», мотивуючі браслети.

Тип уроку: урок-дискусія.

Структура уроку

1. Організаційний момент

2. Підготовка до сприймання матеріалу.

Асоціативний куш «Конфлікт»

3. Мотивація навчальної діяльності та повідомлення теми та цілей уроку

Мотивація (Проблемне питання: «У сварках народжується істина?»)

Повідомлення теми, цілей та план уроку

4. Робота над новим матеріалом

Що таке конфлікт?

Мозковий штурм «Причини виникнення конфліктів»

Вправа «Плюси та мінуси конфліктів»

Фізкультхвилинка

Знайомство із «золотим правилом ввічливості»

Виготовлення мотивуючих браслетів «Чого сам собі не зичиш, того й іншому не бажай»

5. Підсумок уроку (рефлексія)

Урок 2 «Стратегії поведінки у конфліктній ситуації»

Цілі: 1) закріпити отримані знання про сутність конфліктів; 2) ознайомити з існуючими стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях; 3) ознайомити з поняттями «компроміс»; 4) визначати ефективність застосування різних стратегій

поведінки в конфліктній ситуації; 5) виявити власний стиль поведінки в конфліктній ситуації; 6) сприяти формуванню навичок конструктивного спілкування; 7) розвивати комунікативні компетентності; 8) виховувати доброзичливість.

Обладнання: ТЗН, магнітна дошка, магніти, роздатковий матеріал, тест «Визначення стилю поведінки в конфліктній ситуації», робочий лист «4 кроки до вибачення».

Тип уроку: урок-тренінг.

Структура уроку

1. Організаційний момент

2. Актуалізація опорних знань

Опитування за допомогою кубиків Блума

3. Мотивація навчальної діяльності та повідомлення теми та цілей уроку

Мотивація (Притчи «Апельсин»)

Повідомлення теми, цілей та план уроку

4. Робота над новим матеріалом

Стратегії поведінки в конфлікті

Вправа «Мої дії в конфлікті»

Фізкультхвилинка

Тест «Визначення стилю поведінки в конфліктній ситуації»

Робочий лист «4 кроки до вибачення»

5. Підсумок уроку (рефлексія)

Урок 3 «Вчимось жити без конфліктів? (Як залагодити конфлікт?)»

Цілі: 1) розширити і поглибити суть понять «суперечка», «конфлікт», «конфліктна ситуація»; 2) розвивати вміння аналізувати типові життєві ситуації; 3) удосконалювати навички спілкування; 4) формування в учнів практичних навичок конструктивного поведінки в конфліктних ситуаціях; 5) розглянути правила поведінки в конфліктах; 6) розвивати навик самостійного пошуку вирішення конфліктної ситуації; 7) розвивати вміння моделювання мирного розв'язання конфліктів з однолітками; 8) виховувати культуру спілкування.

Обладнання: ТЗН, магнітна дошка, магніти, роздатковий матеріал: плакат «Коло вибору», картки «Конфліктні ситуації», картки «Долоньки дружби».

Тип уроку: урок-дискусія.

Структура уроку

1. Організаційний момент

2. Актуалізація опорних знань

Опитування за допомогою кубиків Блума

3. Мотивація навчальної діяльності та повідомлення теми та цілей уроку

Мотивація (Квест «Логічні завдання»)

Повідомлення теми, цілей та план урока

4. Робота над новим матеріалом

Що таке «суперечка», «конфлікт», «конфліктна ситуація».

Вправа «Оціни вчинок»

Фізкультхвилинка

Ознайомлення з плакатом «Коло вибору» та картками «Долоньки дружби»

Плакат «Правила вирішення конфліктів»

5. Підсумок уроку (рефлексія)

Урок 4 «Почнемо день з посмішки»

Цілі: 1) створення позитивного психологічного клімату; 2) формувати вміння слухати та розуміти інших людей; 3) формувати розуміння значення посмішки та сміху в житті людини; 4) розвивати уміння ділитися з усіма своїм гарним настроєм та посмішкою.

Обладнання: магнітна дошка, магніти, роздатковий матеріал: окуляри, картки «Цікаві факти про посмішку».

Тип уроку: ранкова зустріч.

Структура уроку

1. Привітання

2. Групове заняття

Бесіда про Всесвітній день посмішок

Гра «Мікрофон»

Гра «Цікавинки» (робота в парах)

3. Обмін інформацією

Гра «Чарівні окуляри»

4. Щоденні новини

Урок 5 «Одна голова – добре, а дві краще»

Цілі: 1) дають визначення поняття «взаємодія»; 2) ознайомити з правилами роботи в парі, групі; 3) розуміють, до чого веде незлагодженість у роботі; 4) розвивати вміння брати на себе відповідальність, продуктивно співпрацювати з різними партнерами в групі та доходити спільного рішення; 5) спонукати дітей до співпраці і взаєморозуміння, 6) розвивати вміння працювати в парі, в групах.

Обладнання: ТЗН, магнітна дошка, магніти, роздатковий матеріал: картки «Правила спільної роботи», ЛЕГО-конструктор, картки для самооцінювання, прищіпки.

Тип уроку: урок-тренінг.

Структура уроку

1. Організаційний момент

2. Актуалізація опорних знань

Опитування за допомогою кубиків Блума

3. Мотивація навчальної діяльності та повідомлення теми та цілей уроку

Мотивація (Притча «Одна голова – добре, а дві краще»)

Повідомлення теми, цілей та план уроку

4. Робота над новим матеріалом

Правила роботи в групах

Фізкультхвилинка

Групова робота конструювання з ЛЕГО

Презентація робіт груп

5. Підсумок уроку (рефлексія)

Урок 6 «Як знайти справжнього друга?» (Додаток В)

Цілі: 1) продовжувати створювати в класі дружні стосунки між дітьми; 2) сприяти усвідомленню в учнів цінності дружніх стосунків та їх важливості у

житті; 3) виховувати в учнів звичку уважно ставитися до товаришів; 4) виховувати вміння бачити хиби у своїй поведінці й виправляти їх; 5) розвиток критичного мислення.

Обладнання: ТЗН, магнітна дошка, магніти, роздатковий матеріал: клубок ниток, картки «Якості справжнього та фальшивого друга».

Тип уроку: ранкова зустріч.

Структура уроку

1. Привітання
2. Обмін інформацією
3. Групове заняття.

Гра «Мій друг»

Гра «Клубок»

Гра «Якості справжнього друга»

4. Щоденні новини.

Урок 7 «Дружній клас»

Цілі: 1) розширити уявлення про поняття «дружба»; 2) сприяти поглибленому осмисленню поняття «дружба», «друг», «компроміс»; 3) сприяти згуртованості і дружбі у класі; 4) розвивати у дітей потребу спілкуватися і підтримувати товариські відносини у класі; 5) розвивати мовленнєві компетентності; 6) виховувати бажання жити в мирі та уникати конфліктів; 7) виховувати взаємоповагу, взаємодопомогу.

Обладнання: ТЗН, магнітна дошка, магніти, плакати, роздатковий матеріал: завдання «Прислів'я про дружбу», картки «Правила класу», картки для самооцінювання, прищипки.

Тип уроку: урок-тренінг.

Структура уроку

1. Організаційний момент
2. Актуалізація опорних знань
3. Мотивація навчальної діяльності та повідомлення теми та цілей уроку

Мотивація (Вправа «Малюнки на спині»)

Повідомлення теми, цілей та план урока

4. Робота над новим матеріалом

Що таке «дружба»?

Робота в парах «Прислів'я про дружбу»

Правила класу

Фізкультхвилинка

Створення плакату «Наш дружній 3 клас»

5. Підсумок уроку (рефлексія)

Урок 8 «Світ емоцій» (Додаток Г)

Цілі: 1) формувати поняття «емоції» та «почуття»; 2) навчити виявляти основні емоції, за допомогою міміки і жестів; дати елементарні знання про основні переживання людини; 3) розвиток вміння розпізнавати основні емоційні стани людини; 4) розвивати емоційний інтелект учнів; 5) сприяти вихованню почуття поваги, товарищескості, дружби, взаємодопомоги.

Обладнання: ТНЗ, магнітна дошка, магніти, роздатковий матеріал: лист з завданнями «Емоції та почуття», картки «Емоції людини», квітки з назвами позитивних та негативних емоцій, мотивуючі браслети «Я вмію керувати своїми емоціями».

Тип уроку: урок-тренінг.

Структура уроку

1. Організаційний момент

2. Актуалізація опорних знань

Опитування за допомогою кубиків Блума

3. Мотивація навчальної діяльності та повідомлення теми та цілей уроку

Мотивація (Гра «Детектив»)

Повідомлення теми, цілей та план урока

4. Робота над новим матеріалом

Що таке емоції та почуття?

Як розуміти емоції? (Робочий лист «Емоції та відчуття»)

Гра «Вгадай емоцію»

Фізкультхвилинка

Колективне завдання «Букет емоцій»

5. Підсумок уроку (рефлексія)

Урок 9 «Мій настрій»

Цілі: 1) ознайомити з поняттям «настрій», розширити уявлення про те, що впливає на настрій людини та як настрій може впливати на людину; 2) розкрити значення та вплив настрою на здоров'я людини; 3) розвивати вміння розуміти емоційний стан інших людей та враховувати його в процесі спілкування; 4) розвиток емоційного інтелекту учнів; 5) виховувати вміння співчувати іншим.

Обладнання: ТЗН, дошка, магніти, роздатковий матеріал: комплект для дидактичної гри «Граємо емоціями» (кубики Блума, частини обличчя), малюнки з дітьми з різним настроєм, лист з завданнями «Ключи до гарного настрою».

Тип уроку: урок-дискусія.

Структура уроку

1. Організаційний момент

2. Актуалізація опорних знань

Опитування

Дидактична гра «Граємо емоціями» (за допомогою кубиків Блума)

3. Мотивація навчальної діяльності та повідомлення теми та цілей уроку

Мотивація

Повідомлення теми, цілей та план уроку

4. Робота над новим матеріалом

Що таке настрій?

Яким буває настрій?

Як зрозуміти, якій настрій в людини?

Що впливає на настрій?

Фізкультхвилинка

Чи може настрій впливати на оточуючих?

Як підняти настрій? (Поради доктора Айболита)

Робочий лист «Ключи до гарного настрою»

5. Підсумок уроку (рефлексія)

Урок 10 «День толерантності»

Цілі: 1) познайомити з поняттям «толерантність»; 2) сформувати правильне уявлення про толерантну поведінку; 3) продовжити формування толерантного ставлення однокласників між собою; 4) розвивати прагнення бути терпимим в суспільстві; 5) розвивати у вихованців терпимість до відмінностей між людьми; 6) виховувати почуття поваги один до одного, до звичаїв, традицій і культури різних народів; виховувати комунікативну культуру спілкування і взаєморозуміння.

Обладнання: ТЗН, дошка, магніти, роздатковий матеріал: шаблони поробки «Квітка толерантності».

Тип уроку: урок-тренінг.

Структура уроку

1. Організаційний момент

2. Актуалізація опорних знань

3. Мотивація навчальної діяльності та повідомлення теми та цілей уроку

Мотивація (Притча про аксакала)

Повідомлення теми, цілей та план уроку

4. Робота над новим матеріалом

Читання «Горбатенька дівчинка» В. Сухомлинського

Що таке толерантність?

Що означає бути толерантною людиною?

Фізкультхвилинка

Вправа «Ознаки толерантності»

Гра «Закінчи речення»

Створення поробки «Квітка толерантності»

5. Підсумок уроку (рефлексія)

Загалом майже усі уроки, розробленого нами комплексу пройшли успішно. Запропоновані методи та форми навчання та виховання виявилися ефективними.

Діти засвоїли усі заплановані нами теоретичні знання, покращили навички ефективного спілкування.

Складніше усього нам було реалізувати роботу класу під час групової роботи. Вчитель-класовод відмітила, що, починаючи з першого класу у цьому класному колективі складно проводити роботу у цій формі. Діти кожної групи голосно обговорюють завдання, не можуть самі розподілити обов'язки, вибрати один шлях виконання завдання.

Під час першого впровадження групової форми роботи на уроці «Одна голова – добре, а дві краще» ми поділили клас на шість малих груп, дві з яких не змогли виконати завдання (не змогли вирішити, що вони будуть конструювати з ЛЕГО). Під час наступного впровадження групової роботи на уроці «Дружній клас» ми заздалегідь дали кожному учню свій обов'язок: лідер – організовує роботу у групі; доповідач – виступає перед класом від своєї групи; секретар – оформлює групове завдання; посередник – спостерігає за часом тощо. В результаті цього діти стали більш ефективно працювати в своїх групах та кожна з них змогла представити готовий результат своєї навчальної діяльності. Користуючись таким прийомом, ми помітили, що дисципліна під час цієї форми роботи покращилась: діти перестали галасувати, можуть домовитися про спільний шлях виконання завдання, усі діти, що знаходяться у групі, беруть активну участь у навчальній діяльності.

Також були проведена індивідуальна робота з деякими учнями, які потребували додаткової уваги, адже для будь-якого учня важлива педагогічна підтримка. Саме завдяки їй створюється сприятливий психологічний клімат в колективі, який є профілактикою виникнення педагогічних конфліктів. З допомогою шкільного практичного психолога, що слідкує за цим класом ще з першого класу, ми виявили п'ятьох учнів з підвищеним рівнем агресивності, одного учня з синдромом дефіциту уваги з гіперактивністю та двох учнів, що постійно сваряться через ревності до чужого успіху та заздрість.

По-перше, для таких дітей були організовані додаткові бесіди та класні години, на яких ми працювали з індивідуальними проблемами та потребами кожного школяра за теми: «Чи потрібно дотримуватися правил поведінки у

школі?», «Твій вільний час на перерві», «Про дружбу та товаришів», «Культура поведінки – основа життя в суспільстві». Наприклад, ми вчили адекватно сприймати себе і навколишню дійсність, розпізнавати власні негативні емоційні стани, самотійно долати труднощі, поважати товаришів і дорослих, правильно ставитися до невдач і програшам, розвивали волюві якості у невпевнених у собі дітей тощо.

Наступним кроком стало розучування з дітьми технік зняття емоційної та м'язової напруги (дихальні вправи, самомасаж, інші вправи). За необхідністю були організовані особисті консультації з практичним психологом для учнів, що потребують більшої підтримки.

Для найбільшої продуктивності та ефективності профілактичної роботи з дітьми нами також були залучені в цю діяльність батьків, адже вони здатні впливати на поведінку молодших школярів не тільки в школі, але і за її межами.

Як ми вже зазначали раніше у першому розділі, модель поведінки дитини формується насамперед у сім'ї. Чи буде дитина конфліктувати, можна визначити, спостерігаючи за спілкуванням у її родині. Якщо в сім'ї конфлікти вирішують шляхом розмов і компромісів, то в школі дитина буде поводитися так само. Тому велику увагу у профілактичній роботі стосовно конфліктів педагог має приділяти роботі з батьками, підвищуючи їхню конфліктологічну компетентність через проведення індивідуальної (роз'яснення, консультування) та групової (збори, консультації спеціалістів) роботи. [8, с. 93].

Результативність спілкування з батьками значною мірою залежить від уміння учителя вести педагогічну бесіду: спочатку звернути увагу батьків на позитивне, що є у характері і поведінці дитини, в її ставленні до навчання, позиції у дитячому колективі, а потім говорити про недоліки та як їх усунути спільними зусиллями. Бажано, щоб учитель застосовував такі питання – «А як Ви вважаєте?», «Давайте подумаємо разом, як бути», «Хочу почути Вашу думку» [19, с. 136].

Ми також провели роботу з батьками школярів, у яких виявили проблеми, у формі індивідуальних консультацій, розповіли про проблеми та недоліки їх дітей, що потребують корекції, та обговорили можливі шляхи вирішення ситуації, що

склалась. Ми ознайомили батьків з результатами наших діагностик, із спостереженнями практичного психолога. За необхідності ми організували індивідуальні консультації зі шкільним психологом та батьками, щоб дати рекомендації батькам учнів відносно домашнього контролю та організації відповідного розпорядку дня, дотримання школярами режиму дня. Особливо це стосується учнів с особливими освітніми потребами, у дітей із виявленим синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю.

2.4 Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи

Після проведення комплексу заходів, спрямованих на профілактику та корекцію міжособистісних конфліктів у молодшому шкільному віці в експериментальній групі, нами була організована контрольна діагностика з метою виявлення зниження загального рівня конфліктності експериментальної групи. На цьому етапі ми намагалися перевірити та довести сформоване нами на початку дослідження припущення про те, що у молодшому шкільному віці можна підвищити конфліктологічну компетентність учнів за умови ведення систематичної корекційної та профілактичної роботи під час навчально-виховного процесу.

На даному етапі експерименту були використані методики, які застосовувалися під час формуючого етапу, що дозволило визначити динаміку зниження рівня конфліктності у молодших школярів.

В першу чергу нами було проведено повторне включене спостереження, з фіксуванням кількості конфліктів між дітьми протягом двох тижнів. Треба відмітити, що до початку експериментального етапу дослідження усі показники були приблизно однакові, як у експериментальній, так і у контрольній групах. Проте після закінчення реалізації експерименту в класі з впровадженою профілактичною та корекційною роботою рівень конфліктності дещо знизився у відсотковому відношенні. Результати представлені нижче у таблиці 2.4 та таблиці 2.5.

По закінченню реалізації комплексу заходів ми помітили, що кількість конфліктів у експериментальній групі дійсно дещо знизився, бо загальної кількості конфліктів з початкового етапу в експериментальній групі з 48 до 38 конфліктів за 2 тижня (табл. 2.4, табл. 2.5, рис. 2.5). Група дітей із експериментальної групи стали більш згуртованими, доброзичливими. Вони намагаються самостійно шукати шляхи вирішення конфліктних ситуацій, менше переходять до фізичної агресивності.

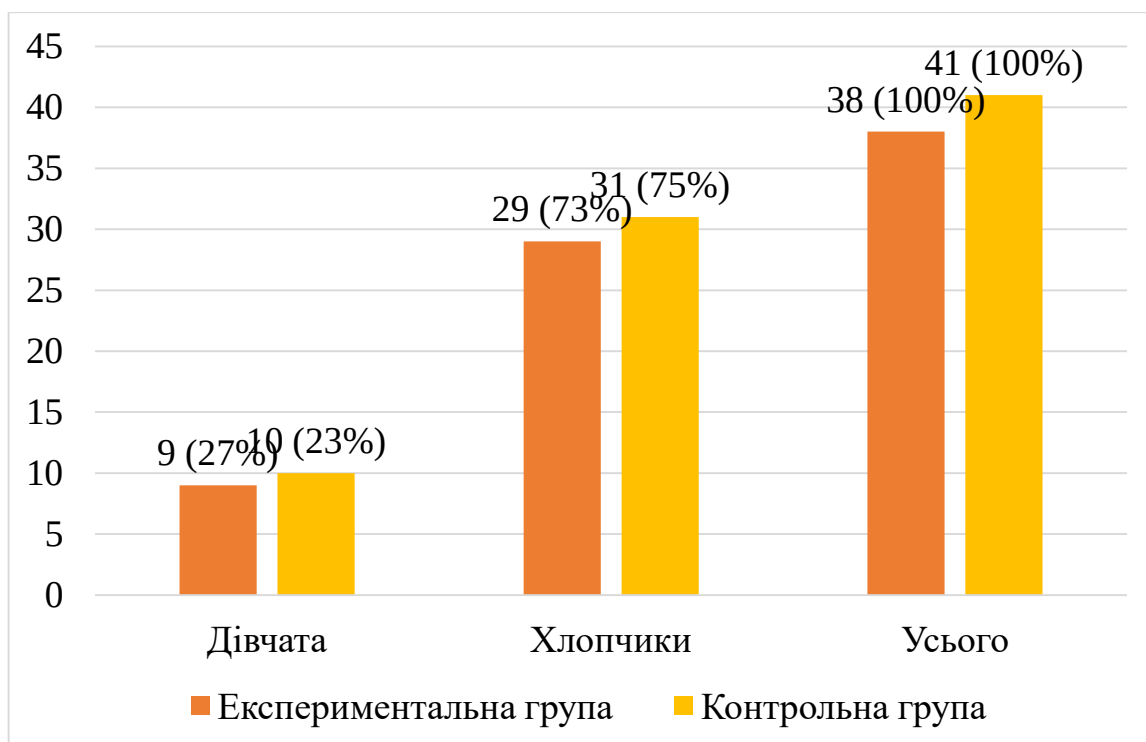
Таблиця 2.4 – Результати включеного спостереження на контрольному етапі в експериментальній групі

	Середня кількість конфліктів в день	Кількість конфліктів за 2 тижня	Конфліктність в %
Дівчата	1	9	27 %
Хлопчики	3	29	73 %
Усього		38	100 %

Таблиця 2.5 – Результати включеного спостереження на контрольному етапі в контрольній групі

	Середня кількість конфліктів в день	Кількість конфліктів за 2 тижня	Конфліктність в %
Дівчата	1	10	23 %
Хлопчики	4	31	75 %
Усього		41	100 %

Рисунок 2.5 – Порівняльна таблиця кількості конфліктів за 2 тижні включеного спостереження на контрольному етапі в експериментальній та контрольній групах

Далі ми повторно провели тест «Чи подобається вам конфліктувати?», що використали під час формуючого етапу дослідження, для порівняльного моніторингу рівня конфліктності серед школярів обраних нами груп. Отримані нами результати вказані нижче (табл. 2.6).

Таблиця 2.6 – Порівняльний аналіз рівня конфліктності молодших школярів за результатами під час формуючого та контрольного етапів експерименту

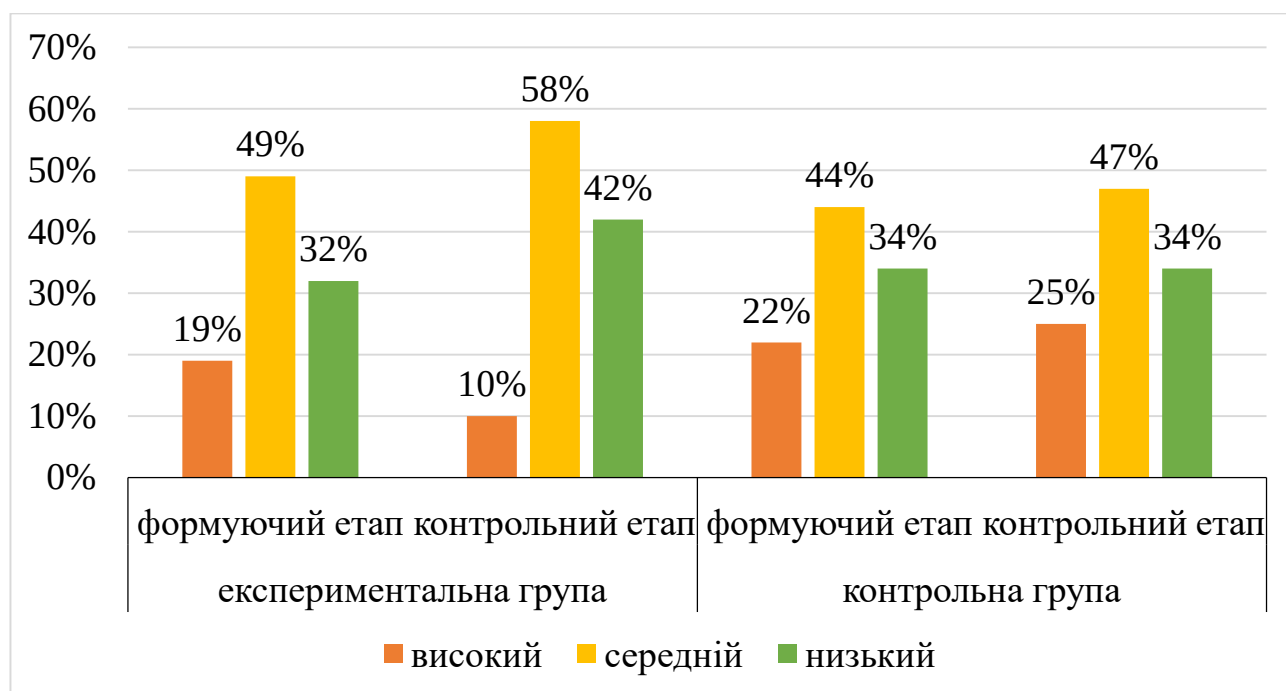
Рівень	експериментальна група		контрольна група	
	формуючий етап	контрольний етап	формуючий етап	Контрольний етап
Високий	6 учнів	3 учнів	7 учнів	8 учнів
Середній	15 учнів	18 учнів	14 учнів	15 учнів
Низький	10 учнів	13 учнів	11 учнів	11 учнів

Якщо співвіднести ці результати у відсоткову відповідність (рис. 2.6), то бачимо, що в експериментальній групі відбулися значні зміни: на 9% зменшилася кількість респондентів з високим рівнем конфліктності, яка становить вже не 19% від загального числа випробовуваних, а 10%; збільшилось на 9% число випробовуваних з середнім рівнем конфліктності, яке становить вже не 49% від

загального числа респондентів, а 58% опитаних. Також встановлено, що на 10% збільшилася кількість респондентів з низьким рівнем конфліктності, що становить вже не 32%, а 42% від загального числа молодших школярів експериментальної групи. Порівняно з цим у контрольній групі відбулися незначні зміни у 1%, а ось рівень дітей з низьким рівнем конфліктності залишився тим самим.

Додатково ми провели анкетування за допомогою відповідного опитувальника «Що ти знаєш про конфлікт?» (Додаток Д) серед учнів. Проаналізувавши відповіді дітей, нами було виявлено, що контрольна група продемонструвала більшу теоретичну обізнаність стосовно теми конфліктів.

Рисунок 2.6 – Рівень конфліктності молодших школярів за результатами констатуючого і контрольного етапів експерименту (%)

Реалізація розробленого комплексу заходів, спрямованого на профілактику і корекцію конфліктних ситуацій серед молодших школярів, та отримані результати свідчать про ефективність проведеного нами дослідження (рис. 6). Таким чином, проведене експериментальне дослідження підтвердило висунуте нами припущення про те, що у молодшому шкільному віці можна підвищити конфліктологічну компетентність учнів за умови ведення систематичної корекційної та профілактичної роботи під час навчально-виховного процесу.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Як ми вже зазначали раніше, попередити конфлікти набагато легше, ніж вирішити їх. Психолого-педагогічна корекція і профілактика конфліктів молодших школярів не менш важлива, ніж уміння конструктивно їх розв'язувати. Корекція і профілактика вимагають менших витрат сил, засобів і часу і попереджають навіть ті мінімальні деструктивні наслідки, які має будь-який вирішений конфлікт. Таким чином, ми перейшли до реалізації експерименту, що зміг би довести сформоване нами припущення. Ми розділили експеримент на три основних етапи (констатуючий, формуючий та контрольний) та перейшли до їх втілення.

На першому етапі нашого дослідження основною метою було провести діагностику схильності молодших школярів до конфліктної ситуації, а саме виявити індивідуальні параметри кожного учня, отримати інформацію конфліктну взаємодію шкільних колективів експериментальної та контрольної груп. З допомогою включеного спостереження, що тримало два тижні, та проєктивній методиці «Кактус» ми змогли виявити учнів з агресивністю, імпульсивністю, егоцентризмом, невпевненістю в собі, демонстративністю, скритністю, оптимізмом, тривожністю, інтровертованістю, екстарвертованістю. Порівнявши отримані результати, ми встановили, що експериментальна та контрольна групи на початку експерименту знаходились майже на однакових рівнях конфліктності. Виявлення цих аспектів дало змогу нам далі краще розуміти конфліктні процеси, що можуть відбутися під час подальшої експериментальної діяльності.

Виокремивши найбільш успішні методи педагогічного впливу для реалізації діяльності щодо запобігання конфліктної поведінки учнів молодших класів (розповідь, бесіда, дискусія, метод позитивного прикладу, навіювання, створення виховної ситуації, гра, спостереження, аналіз результатів колективної творчої діяльності, опитувальні методи, самоспостереження та самовиховання), ми перейшли до проведення формуючого етапу. Нами був розроблений комплекс уроків різних типів (урок-тренінг, урок-дискусія, ранкова зустріч), що проводились один раз у тиждень в експериментальній групі. Цей комплекс був спрямований на

підвищення конфліктологічної компетентності кожного учня експериментальної групи, а саме передбачав формування в учнів наступних новоутворень:

- набуття знань про конфлікт, його значення та наслідки;
- формування вміння запобігання і подолання конфліктів мирним шляхом;
- розвиток навички ефективного спілкування.

Нами були виокремлені у експериментальні групі п'ять учнів з підвищеним рівнем агресивності, один учень з синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю та два учні, що постійно сваряться через ревності до чужого успіху та заздрість. Ми вчили дітей адекватно сприймати себе і навколишню дійсність, розпізнавати власні негативні емоційні стани, самостійно долати труднощі, поважати товаришів і дорослих, правильно ставитися до невдач і програшам, розвивали волюві якості у невпевнених у собі дітей тощо, розучування з дітьми технік зняття емоційної та м'язової напруги. Нами була проведена індивідуальна робота з учнями, які потребували додаткової уваги, у формі бесід і консультацій зі шкільним психологом. Ми повідомили про наявні проблеми цих учнів їх батьків та провели з ними консультативні бесіди. Саме завдяки такій комплексній підтримці нам вдалося створити сприятливий психологічний клімат в дитячому колективі, який є профілактикою виникнення педагогічних конфліктів.

Після цього ми перейшли до фінального контрольного етапу, провівши повторний якісний і кількісний аналіз результатів повторної діагностики експериментальної та контрольної груп. Результати контрольного зрізу підтвердили спроможність нашого припущення і ефективність виконаної нами роботи на формуючому етапі нашого експериментального дослідження. Наступні результати показали діти, які перебували у експериментальній групі:

- показники дітей з високим рівнем конфліктної поведінки зменшились з 19 % до 10 %;
- показники середнього рівня збільшились з 49 % до 58 %;

– показники дітей з низьким рівнем конфліктної поведінки збільшилися з 32 % до 42 %.

Відповідні показники серед дітей контрольної групи залишились майже однаковими порівняно з констатуючим етапом.

ВИСНОВКИ

На наш погляд, основною метою вчителя початкових класів щодо роботи з конфліктними ситуаціями є формування в кожного учня навичок мирного та обдуманого розв'язання конфліктів. Оскільки перші два роки навчання у школі є для дитини вирішальними у формуванні конфліктологічних навичок, цей напрямок професійної діяльності набуває особливої значущості. Вчитель шляхом виховної діяльності повинен готувати дитину до коректного поводження при входженні в конфліктну ситуацію та здатності наступного вирішення сутички, керуючись стратегією відкритого діалогу. Зрозуміло, що відразу ми не можемо чекати від усіх учнів стопроцентної врівноваженої поведінки, бо діти цього віку мають ще досить нестійку вольову сферу, яка ще не готова для стримування власних емоційних поривів (особливо це стосується так званих «тяжких» дітей), проте систематична профілактична діяльність згодом дасть результат.

У результаті проведеного дослідження теоретичних та практичних аспектів психолого-педагогічної корекції і профілактики конфліктів молодших школярів у професійній діяльності учителя початкових класів ми отримали такі результати:

1. Вивчено науково-педагогічну літературу з проблематики педагогічного конфлікту, описано конфлікт як психолого-педагогічну проблему, визначивши його сутність та характерні ознаки. Ознайомившись із відповідними науковими джерелами, ми визначили нестачу інформації вітчизняних і зарубіжних дослідників з проблеми конфліктної поведінки дітей молодших школярів, оскільки більшість авторів у цьому питанні приділяють увагу переважно дітям підліткового віку. Визначено, що чим раніше починається систематична робота над розвитком конфліктологічної компетентності у дітей, тим більшої кількості конфліктних ситуацій можна уникнути у подальшому житті шкільного дитячого колективу. Отже, головною метою вчителя початкових класів при розв'язанні конфліктних ситуацій між дітьми є допомога учням зрозуміти, що є різні шляхи вирішення конфліктів.

2. Встановлено, що конфлікти в професійній діяльності вчителя початкових класів залежать від суб'єктів їх взаємодії між собою: «педагогічний колектив – учень»; «учень – педагог»; «учень – учень»; «педагог – педагог»; «педагог – батьки»; «педагог – адміністрація». З'ясовано, що в педагогічній діяльності конфлікти – явище неминуче. Оскільки вирішення усіх сутичок лежить у межах відповідальності педагога, учитель-класовод має постійно поглиблювати свої психолого-педагогічні знання, підвищуючи при цьому власну конфліктологічну компетентність для коректного управління конфліктами. Набуття необхідного переліку професійних якостей стане запорукою можливості конструктивного управління сутичками.

3. В результаті аналізу наукових джерел були визначені особливості конфліктів у міжособистісних взаєминах дітей молодшого шкільного віку. Вони полягають у том, що соціальна ситуація дитини цього віку характеризується потраплянням у незвідане для неї середовище школи, що ставить перед нею безліч нових завдань (успішно оволодіти навчальною діяльністю, освоїти шкільні норми поведінки, долучитися до класного колективу, пристосуватися до нових умов розумової праці і режиму). Адаптаційний період у поєднанні з індивідуально-психологічними особливостями кожного вихованця створюють сприятливі умови для виникнення різноманітних конфліктів.

4. Проведено діагностику схильності молодших школярів експериментальної та контрольної груп до конфліктних ситуації під час констатуючого етапу. Були запроваджені такі методи дослідження, як педагогічне спостереження, психологічна бесіда, експертні оцінки поведінки дитини чи класу колегами та шкільним психологом, методи психологічної діагностики, зокрема психологічне тестування, та опитувальні методи. Виявлено індивідуальні параметри кожного учня (агресивність, імпульсивність, егоцентризм, невпевненість в собі, демонстративність, скритність, оптимізм, тривожність, інтровертованість, екстарвертованість) та схильність до конфліктних ситуацій. На основі отриманих результатів було з'ясовано, що експериментальна та контрольна

групи знаходились майже на однакових рівнях конфліктності на початку нашого експерименту.

5. Розроблено і проведено комплекс заходів для профілактики і корекції конфліктів молодших школярів на формуючому етапі (протягом двох з половиною місяців). Комплекс передбачав проведення занять, спрямованих на підвищення конфліктологічної компетентності учнів, індивідуальні консультації школярів, бесіди з батьками. Були застосовані такі методи педагогічного впливу, корекції та профілактики конфліктної поведінки, як розповідь учителя, бесіда, дискусія, метод позитивного прикладу, навіювання, створення виховної ситуації. Ці методи були запроваджені під час тематичних уроків різних типів (урок-тренінг, урок-дискусія, ранкова зустріч) і виховних годин, а також у формах групової роботи, гри, самоспостереження та самовиховання, аналізу результатів колективної творчої діяльності, розучування з дітьми технік зняття емоційної та м'язової напруги.

6. В результаті порівняльного аналізу отриманих результатів на контрольному етапі дослідження за допомогою кількісних методів було встановлено: зниження рівня конфліктності в експериментальній групі підтверджує справедливість нашого припущення, що систематична робота над розвитком конфліктологічної компетентності у дітей сприятиме формуванню у молодших школярів навичок конструктивної поведінки та доводить ефективність розробленого нами комплексу заходів з профілактики міжособистісних конфліктів в початковій школі.

Практичне значення роботи полягає в тому, що отримані результати можуть бути використані як методичний інструментарій оптимізації взаємостосунків учнів початкових класів, зокрема в аспекті попередження та конструктивного вирішення конфліктів, а також для розробки практичних рекомендацій щодо профілактики і корекції конфліктних ситуацій у взаємовідносинах молодших школярів. Робота відкриває можливості подальших наукових розвідок з проблематики причин конфліктних схильностей у поведінці дітей молодшого шкільного віку, а також створення варіативних моделей виховного впливу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агалець І.О. Конфліктологічна культура освітянина як базова складова педагогічної компетентності. *SCIENCE, RESEARCH, DEVELOPMENT.PEDAGOGY*. 2018. №2. С. 64–72.
2. Амбалова С.А., Бекоева М.И. К вопросу о психологических особенностях учебной деятельности и агрессивном поведении младших школьников. *АНИ: педагогика и психология*. 2016. №2. С. 183–185.
3. Амиргамзаева Д.Н. Конфликты в школе и конфликтная компетентность учителя. *Известия ДГПУ*. 2008. №1. С. 62–66.
4. Анпілогова Ю.Ю. Причини конфліктів, що виникають між суб'єктами навчально-виховної діяльності. *Науковий вісник Донбасу*. 2007. №1.
5. Антонов Г.В. Конфліктологія як інтегративна галузь наукових знань про конфлікти. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2005. №30. С. 394–399.
6. Анцупов А.Я. Профилактика конфликтов в школьном коллективе. Москва: Гуманитарный издательский центр "ВЛАДОС", 2003. 208 с. –(Библиотека школьного психолога).
7. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. Конфликтология: Учебник для вузов. Москва: ЮНИТИ, 2000. 551 с.
8. Білявська Л.В. Діяльність учителя початкових класів щодо запобігання та розв'язання шкільних конфліктів. *Таврійський вісник освіти*. 2015. №1. С. 92-96.
9. Браніцька Т.Р. Спецкурс "Основи конфліктологічної культури" та його роль у формуванні конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій. *Scienific Journal "ScienceRise: Pedagogical Education"*. 2017. №1. С. 20–23.
10. Галузяк В.М., Холковська І.Л. Педагогічна конфліктологія. Вінниця: "Нілан ЛТД", 2015. 208 с.
11. Головка О.В., Лисак Н.О., Петренко Н.В. Конфліктологія: опорний конспект лекцій. Харків: ХДУХТ, 2018. 117 с.

12. Горбачова Н.І. Конфлікт як засіб досягнення мети спілкування. *Вісник Львівського університету*. 2016. №23. С. 57–63.
13. Грабовська С.Л., Равчина Т.В. Конфлікти без насильства: Посібник/ За ред. Шведа Ю.Р. Львів: Фонд "Україна-Європа", 2001. 276 с.
14. Гребёнкин Е.В., Хаббергер В. Особенности конфликтного поведения младших школьников и школьников подросткового возраста: взгляд из России и Германии. *Электронный журнал "Вестник Новосибирского государственного педагогического университета"*. 2012. №1. С. 16–24.
15. Гриньова Н. В. Особливості використання проектно-тестових методик та методики психоаналізу комплексу тематичних малюнків. *Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова*. 2014. №45. С. 42–46.
16. Гришина Н.В. Психология конфликта. Питер: Питер Пресс, 2008. 539 с.
17. Давыдкина М.В. Конфликты и их профилактика. studylib.ru. URL: <https://studylib.ru/doc/2631761/konflikty-i-ih-profilaktika>.
18. Дубина Л.Г., Башеняк І.Б. Педагогічні конфлікти та способи їх розв'язання. *Педагогічний дискурс*. 2011. №9. С. 103–109.
19. Дубровський В.Л. Готовність майбутнього учителя початкової школи до співпарці з сім'єю учня. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. 2014. №5. С. 133–136.
20. Запрудский Ю.Г. Внутри конфликта. *Социс*. 1993. №7. С. 51–58.
21. Ивченко С.С. Медиация как новый способ предупреждения и разрешения конфликтов среди детей школьного возраста. *Вестник науки и образования*. 2018. №5. С. 115–117.
22. Кондратенко В.С., Губа Н.О. Вплив рівня конфліктності на процес соціально-психологічної адапації молодших школярів. *Молодий вчений*. 2016. №5. С. 564–568.
23. Коновальчук І.М. Особистісні особливості дітей молодшого шкільного віку як суб'єктивні чинники їх конфліктів з батьками. *Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Елстюка АПН України*. 2012. №1. С. 178–190.

24. Конфликтология. О.В.Аллахвердова и др.; под ред. А.С. Кармина. Санкт-Петербург: "Лань", 1999. 448 с.
25. Конфліктологія: навч. посіб. / В.Д. Воднік та ін. Харків: Право, 2012. 128 с.
26. Котова С.А., Максим В.И. Детская конфликтологическая компетентность: онтогенез и развитие, теория и практика. *Вестник практической психологии образования*. 2013. №1. С. 58–65.
27. Кузнєцов С. Педагогічні конфлікти та їх розв'язання. *Збірник наукових праць Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2018. №2. С. 152–161.
28. Курганский С.М. Родитель и учитель: конфликт или сотрудничество. *Народное образование*. 2015. №1. С. 199–206.
29. Леонов Н.И. Конфликтология: Учеб. пособие. Москва-Воронеж: НПО "МОДЭК", 2006. 232 с. (Библиотека психолога).
30. Ложкин Г.В., Повякель Н.И. Практическая психология конфликта: Учеб. Пособие. Киев: МАУП, 2002. 256 с.
31. Ложкін Г.В., Пов'якель Н.І. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика: Навчальний посібник. Київ: ВД "Професіонал", 2007. 416 с.
32. Максимова Л.А. "Я" и "мы": основы формирования конфликтологической компетентности младших школьников. *Начальная школа*. 2014. С. 27–33.
33. Мальцев А.Ю. Формування конфліктологічної компетенції майбутніх офіцерів-прикордоників. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2013. №29. С. 282–288.
34. Мосина Т.Н. Конфликтные ситуации между детьми младшего школьного возраста, пути их предотвращения и разрешения. *Санкт-петербургский образовательный вестник*. 2018. С. 35–39.
35. Назарова Д.В. Психолого-педагогічне вирішення конфліктних ситуацій серед молодших школярів. *Вісник НТУУ "КПІ"*. 2010. №3. С. 163–167.

36. Николаева А.А., Смурыгина Е.А. Особенности психолого-педагогической характеристики детей младшего школьного возраста, влияющие на возникновение конфликта. *Бюллетень науки и практики*. 2018. №6. С. 379–384.
37. Николаенко М.С. Особенности конфликтов учащихся начальной школы. *Вестник КГУ им. Н.А. Некрасова*. 2008. №14. С. 146-148.
38. Ніколаєнко С.І. Конфлікти у педагогічній взаємодії та способи їх розв'язання. *Гуманітарний вісник ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди"*. 2013. №29. С. 222–227.
39. Онуфрієва Л.А., Ренке С.О. Конфліктна компетентність як складова комунікативної компетентності. *Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнко, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України*. 2011. №12. С. 751–764.
40. Почекаева И.С., Паршакова П.В. Формирование умений конструктивно разрешать конфликты в системе «ученик-ученик» в младших классах средней школы. *Проблемы романо-германской филологии, педагогики и методики преподавания иностранных языков*. – 2014. – С. 186–191.
41. Психология конфликта. Компендиум кейсов: учеб. пособие / М.В. Вагина и др.; под ред. Т.И. Короткиной. СПб: СПбГУП, 2016. 116 с.
42. Ритс А.Л. Стратегии разрешения педагогических конфликтов. *Magister Dixit*. – 2011. С. 199–203.
43. Рыбакова М.М. Конфликт взаимодействие в педагогическом процессе: книга для учителя. Москва: Просвещение, 1991. 126 с.
44. Селиванова Е.А. Психологическое обоснование роли учителя в управлении педагогическими конфликтами. *Современные проблемы науки и образования*. 2014. №1.
45. Сучкова Л.В. Профілактика конфліктів як соціально-педагогічна проблема. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2014. №18. С. 290–296.
46. Тімченко О.В., Похілько О.В., Тітаренко Д.С. Аналіз сучасних методів діагностики емоцій у дітей. Електронний репозитарій Національного університету

цивільного захисту України (eNUCPUIR). 2017. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/4095/1/%d0%a1%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%8c%d1%8f%20%d0%a2%d0%b8%d0%bc%d1%87%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be%20%d0%9f%d0%be%d1%85%d0%b8%d0%bb%d1%8c%d0%ba%d0%be.pdf>.

47. Токишева Ш.А. Формирование конфликтологической компетентности младших школьников во внеурочной деятельности. *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*. 2017. №7. С. 3791–3795.

48. Трухан М.А. Сутність та особливості професійних конфліктів у соціально-педагогічному середовищі загальноосвітніх навчальних закладів. *Наукові записки*. 2012. №4. С. 83–88.

49. Учитель. Школа. Общество. Социологический очерк 90-х / З.В. Калиничева и др.; под ред. Е.Э. Смирновой. Санкт-Петербург: ГУПМ, 1995. 224 с.

50. Хрестоматия по конфликтологии /за ред.: А.Б. Зинчина. Харьков: ХНАГХ, 2008. 166 с.

51. Шпак С.Г. Типові конфліктні ситуації у середовищі молодших школярів та їх чинники. *Вісник післядипломної освіти*. 2012. №6. С. 431–438.

52. Jabborova O.M., Umarova Z.A. Pedagogical conflicts in primary school students – as an important social-pedagogical problem. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*. 2020. V/ 7, № 2. P. 516–523.

53. Süleyman G., Türkan A. Conflicts at Schools and Their Impact on Teachers. *Journal of Education and Training Studies*. 2016. Vol. 4, No 4. P. 197–205.

ДОДАТКИ

Додаток А

Тест «Чи подобається вам конфліктувати?»

Інструкція. Прочитайте питання та оберіть один із запропонованих варіантів відповіді.

1. На вулиці розпочалася голосна сварка між школярами. Ваша реакція:

- а) не беру участі;
- б) коротко висловлююся на захист сторони, яку вважаю правою;
- в) активно втручаюся в суперечку, викликаючи вогонь на себе.

2. Чи скаржитесь ви батькам на своїх однокласників?

- а) ні;
- б) тільки, якщо маю для цього вагомі підстави;

3. Чи часто ви сперечаєтесь з друзями?

- а) тільки якщо вони не ображаються;
- б) лише з принципових питань;
- в) суперечки — моя улюблена справа.

4. Ви стоїте в черзі за в буфеті за булочками. Хоча черга невелика, знаходяться такі, що хочуть купити булочку поза чергою. Як ви реагуєте?

- а) подумки обурююся, але мовчу;
- б) роблю зауваження;
- в) проходжу вперед і починаю стежити за порядком.

5. У шкільній їдальні вам дали недосолену страву. Ваша реакція:

- а) не здіймаю галасу через дрібниці;
- б) мовчки попрошу солі;
- в) не утримаюся від зауважень і демонстративно відмовлюся від їжі.

6. Якщо хтось у школі випадково наступив вам на ногу:

- а) з обуренням подивлюся на нападника;
- б) коректно зроблю зауваження;

в) висловлююсь по «повній програмі».

7. Якщо хтось із близьких родичів придбав для вас річ, яка вам не подобається:

- а) подякую;
- б) обмежусь коротким коментарем;
- в) учиню скандал.

8. Ви не стали переможцем в грі. Як ви до цього поставитесь?

- а) спробую здаватися байдужим;
- б) відреагую з гумором;
- в) з обуренням висловлюватиму власні думки.

Підрахунок балів: за кожну відповідь «а» — 4 бали, «б» — 2 бали, «в» — 1 бал.

Пояснення результатів:

— високий рівень (до 10 балів): суперечки і конфлікти — це повітря, без якого ви не можете жити. Полюблюєте критикувати інших, але якщо чуєте зауваження на свою адресу, можете «з'їсти живцем». Ваша нестриманість і грубість відштовхують людей. У вас немає справжніх друзів. Отже, намагайтеся перебороти свій конфліктний характер;

— середній рівень (від 11 до 22 балів): ви конфліктуєте лише тоді, коли немає іншого виходу й інші засоби вичерпані. Ви відверто відстоюєте свої погляди, тому маєте славу конфліктної людини. Насправді, конфліктуєте лише за певних обставин;

— низький рівень (від 23 до 32 балів): на перший погляд ви — тиха дитина. Насправді, ви тактовна і миролюбна людина, яка вміє поводити себе в конфліктній ситуації. Ви уникаєте суперечок і конфліктів. Ви — молодець!

Додаток Б

Таблиця Б.1 – Зведена таблиця результатів за підсумками проведення графічної методики «Кактус» М.А. Панфілової в експериментальній групі

№	ПІБ	Агресивність	Імпульсивність	Егоцентризм	Невпевненість в собі	Демонстративність	Скритність	Оптимізм	Тривожність	Жіночність	Екстравертованість	Інтровертованість	Прагнення до домашнього захисту	Прагнення до самотності
1.	А. Богдан	+	+						+		+		+	
2.	Б. Микола	+			+				+			+		+
3.	Б. Назар	+	+			+								+
4.	В. Єва	+				+							+	
5.	Г. Павло	+	+			+					+			+
6.	Д. Марина							+					+	

7.	К. Луїза		+						+	+			+	
8.	К. Марк		+	+					+				+	
9.	К. Кирило	+	+			+	+					+		+
10.	К. Ілля							+	+				+	
11.	К. Анастасія		+			+		+						+
12.	К. Антоніна					+		+		+			+	
13.	К. Кіра					+		+		+			+	
14.	К. Анна	+				+				+			+	
15.	Л. Софія		+											+
16.	М. Акім	+				+								+
17.	М. Поліна							+		+			+	
18.	М. Анастасія					+		+		+	+		+	
19.	Н. Нікіта	+	+	+		+								+
20.	О. Софія	+	+							+			+	

21.	П. Ксенія				+			+	+	+			+	
22.	С. Кіра					+		+	+				+	
23.	С. Мілена					+		+		+			+	
24.	С. Єгор	+				+			+					+
25.	С. Марія							+					+	
26.	С. Максим	+					+		+			+	+	
27.	Т. Варвара					+		+		+	+		+	
28.	Т. Поліна				+			+					+	
29.	Х. Аліса	+	+	+						+				+
30.	Х. Арсеній	+			+							+		+
31.	Ч. Анна			+		+				+				+

Таблиця Б.2 – Зведена таблиця результатів за підсумками проведення графічної методики «Кактус» М.А. Панфілової у експериментальній групі

№	ПІБ	Агресивність	Імпульсивність	Егоцентризм	Невпевненість в собі	Демонстративність	Скритність	Оптимізм	Тривожність	Жіночість	Екстравертованість	Інтровертованість	Прагнення до домашнього захисту	Прагнення до самотності
1.	Б. Олена							+		+	+		+	
2.	Б. Костянтин				+		+				+			+
3.	В. Валерія				+	+		+			+		+	
4.	Г. Станіслав				+						+		+	
5.	Г. Дмитро				+			+					+	
6.	Г. Діана	+	+							+			+	
7.	Г. Станіслав	+			+			+	+				+	

22.	Н. Гліб				+		+		+			+	+	
23.	О. Микола	+										+		+
24.	С. Рената				+					+	+		+	
25.	С. Анна	+			+			+					+	
26.	С. Рустам				+	+					+		+	
27.	С. Софія					+		+		+	+		+	
28.	Т. Анна	+						+			+		+	
29.	Т. Олександра													
30.	Т. Єлизавета													
31.	Ш. Марія													
32.	Ш. Ілля					+					+		+	

Додаток В

Урок 6 «Як знайти справжнього друга?»

Цілі: - продовжувати створювати в класі дружні стосунки між дітьми; - сприяти усвідомленню в учнів цінності дружніх стосунків та їх важливості у житті; - виховувати в учнів звичку уважно ставитися до товаришів; - виховувати вміння бачити хиби у своїй поведінці й виправляти їх – розвиток критичного мислення.

Обладнання: ТЗН, магнітна дошка, магніти, клубок ниток, картки «Якості справжнього та фальшивого друга».

Тип уроку: ранкова зустріч.

Структура уроку

1. Привітання

В цьому класі друзі всі: (три хлопки)

Я і ти, і ми, і ви. (три хлопки)

Добрий день, тому, хто зліва. (поворот наліво)

Добрий день, тому, хто справа. (поворот направо)

Ми – одна сім'я. (розвести руки в сторони, показати на всіх)

В цьому класі друзі всі: (три клацання пальцями)

Я і ти, і ми, і ви. (три клацання пальцями)

Посміхнись, тому, хто зліва. (посміхнутися сусідові зліва)

Посміхнись, тому, хто справа. (посміхнутися сусідові справа)

Ми – одна сім'я. (розвести руки в сторони, показати на всіх)

В цьому класі друзі всі: (три плескання по колінах)

Я і ти, і ми, і ви. (три плескання по колінах)

Помирися з тим, хто зліва. (взяти за руку сусіда зліва)

Помирися з тим, хто справа. (взяти за руку сусіда справа)

Ми – одна сім'я. (розвести руки в сторони, показати на всіх)

2. Обмін інформацією

- Сьогодні ми поговоримо про дружбу. А також з'ясуємо: хто ж такий справжній друг.
- Розкажіть з ким ви дружите?
- З ким із друзів ви любите гратися на подвір'ї?
- Що означає дружити?

3. Групове заняття.

Гра «Мій друг»

Діти по черзі розповідають про своїх товаришів у класі, не називаючи їх імен. Слухачі повинні за описом відгадати ім'я друга. Той, хто правильно відгадав, стає ведучим.

Гра «Клубок»

Перший учасник прив'язує до пальця нитку, каже побажання на сьогоднішній навчальний день, а потім передає або перекидає клубок учаснику навпаки (не поруч). Решта роблять те ж саме, поки клубок не побуває у всіх. В результаті між учасниками утворюється сіточка.

- Майже всі люди пов'язані між собою, так у в нашому шкільному колективі ми всі знаходимось в певних відносинах один з одним, але ці зв'язки ми не завжди можемо побачити. Зараз вони відкрились вам. Спробуйте їх на дотик. Тільки від нас залежать, якими будуть ці зв'язки – добрими та приємні чи погані та хворобливі. Я вірю, що кожна дитини в к нашому класі може стати справжнім другом.

Гра «Якості справжнього друга»

- Хто ж такий справжній друг?
- Для того щоб відповісти на це запитання давайте дізнаємось, які якості мають бути у справжнього друга. Для цього кожний буде підходити за з коробки брати листок, на якому записано різні якості. Ваше завдання визначити до якої колонки вони відносяться «Якості справжнього друга» чи «Якості фальшивого друга».

ЯКОСТІ СПРАВЖНЬОГО ДРУГА

- Вміє зберігати секрети
- Завжди чесний
- Поважає інших
- Йому можна довіряти
- Він піклується про почуття інших
- Вміє ділитися своїми речами
- Грає з усіма
- Проявляє повагу
- Вживає ввічливі слова
- Допомагає іншим
- Завжди радий твоїм успіхам
- Готовий бігти поруч в скрутну хвилину
- Вміє вислухати
- Вміє визнавати помилки
- Вміє прощати
- Вміє бути ввічливим

ЯКОСТІ ФАЛЬШИВОГО ДРУГА

- Глузує над іншими
- Намагається виставити інших в поганому світлі
- Штовхається
- Б'ється
- Дразнить інших
- Обзиває інших
- Постійно передиває
- Розповідає тільки про себе
- Пліткує про вас за вашою спиною
- Не поважає ваші особисті границі
- Завідує вам
- Вимагає від вас дій, які завдадуть вам шкоди
- Брешиє іншим
- Не поважає інших
- Думає лише про себе

- Як ви розумієте прислів'я «Справжнього друга за гроші не купиш».

- Як знайти справжнього друга?
- Цікаво знати. Вчені порахували, що протягом свого життя, людина спілкується приблизно з 2000 людей. Із них лише 150 можна назвати приятелями, і тільки декількох з них друзями. Хочеш знайти друга – сам стань другом ! Всі ці якості, які ми перелічили тільки що ви маєте шукати не лише в інших, але й виховувати їх у собі.

4. Щоденні новини.

Визначення чергового, заповнення календаря, складання розкладу дня, представлення навчальних завдань дня.

Додаток Г

Урок 8 «Світ емоцій»

Тема: «Світ емоцій»

Цілі:

- **Освітня:** - формувати поняття «емоції» та «почуття»; - навчити виявляти основні емоції, за допомогою міміки і жестів; дати елементарні знання про основні переживання людини.
- **Розвиваюча:** - розвиток вміння розпізнавати основні емоційні стани людини; - розвивати емоційний інтелект учнів.
- **Виховна:** - сприяти вихованню почуття поваги, товариськості, дружби, взаємодопомоги.

Обладнання: роздатковий матеріал: лист з завданнями «Емоції та почуття», картки «Емоції людини», квітки з назвами позитивних та негативних емоцій, мотивуючі браслети «Я вмію керувати своїми емоціями».

Тип уроку: урок-тренінг.

Структура уроку

I. Організаційний момент

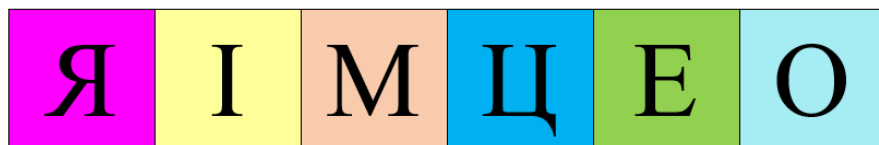
Пальчикова гімнастика «Правила класу «Дай мені п'ять».

- Голова працює; вуха слухають; ротик мовчить; очі дивляться, руки; ноги не рухаються. Дай мені п'ять.

II. Мотивація навчальної діяльності та повідомлення теми та цілей уроку

1. Мотивація

- Спробуйте скласти слово з цих букв.

2. Повідомлення теми, мети і плану уроку

- Тема нашого уроку «Світ емоції та почуттів».
- Які цілі нашого уроку? (сьогодні ми поговоримо про те, що таке емоції, які бувають емоції, яка фізіологічна природа емоцій, яке значення мають емоції в житті людини).

III. Робота над новим матеріалом

1. Що таке емоції та почуття?

- Що ж таке емоції? (Емоції – це прості переживання, пов'язані з задоволенням або незадоволенням органічних потреб.)
- Які емоції ви знаєте? (веселість, радість, подив, сум, жалість, гнів, страх тощо)

2. Як розуміти емоції?

- Скажіть, будь ласка, а завдяки чому навколишні нас люди розуміють, що ми відчуваємо і переживаємо? (Позі тіла, рухам тіла, виразу обличчя,

погляду, диханню, голосу. Дійсно, іноді варто подивитися на людину, щоб зрозуміти, що він відчуває і зрозуміти її настрій.)

- Зараз ми виконаємо цікаву практичну вправу в парах. Спробуйте знайти до кожної назви емоції відповідний малюнок, що її демонструє.

Перед початком виконання роботи вчитель розбирає з дітьми емоції, що є в завданні, для того щоб пояснити ті які діти ще не знають. При необхідності вчитель допомагає виконати вправу. Після самостійної роботи в парах, діти пояснюють свої відповіді.

3. Гра «Вгадай емоцію»

- Зараз ви спробуєте себе у ролі справжнього актора. Ви спробуйте зобразити емоцію, що побачите на картці, а ми всі разом спробуємо здогадатися, що ви показуєте.

По ходу вправи кожній дитині задається питання: «Яка це емоція: негативна або позитивна?»

4. Колективне завдання «Букет емоцій»

- Не дарма по ходу гри я вас запитувала, яку емоцію ви показували позитивну чи негативну, бо саме на ці дві групи можна поділити всі емоції.
- Кожному учню я дам квітку, в середині якої буде написано назву якоїсь емоції. Ваше завдання розфарбувати цю квітку, а потім наклеїти її до букету з позитивними чи негативними емоціями (картки з назвою почуттів: радість, прикрість, образа, натхнення, страх, задоволення, гнів, сором, замилювання, подяка, подив, злість, відраза, полегшення, нетерпіння, переляк, зняковілість, сум, інтерес, довіра, обурення, сумнів, нудьга, щирість, турбота, надія, заздрість, очікування, захоплення, розгубленість, відчай, лінь). А потім постаратися придумати різні ситуації, у яких вони будуть проявлятися.
- Як ви гадаєте, якими кольорами потрібно розфарбувати позитивні емоції, а якими – негативні?

5. Для чого потрібні емоції?

- Для чого потрібні емоції? (За допомогою емоцій можна показати, що відбувається з людиною і що він відчуває. Ти зможеш проявити емоції, показувати, що ти відчуваєш і ти можеш бачити емоції іншої людини, і зрозуміти, що з ним відбуватися)
- Чи позитивні емоції так само необхідні нам як і негативні?
- Позитивні емоції сприяють внутрішній психологічній гармонії (врівноваженості як приємному для суб'єкта стану), сприяють довголіттю та знижують ризик серцево-судинних захворювань. Проте вчені виявили, що негативні емоції приносять людині не менше (якщо навіть не більше) користі, чим позитивні. Позитивна роль негативних емоцій полягає в наступному: негативні емоції є сигналом тривоги і попереджають нас про наявність небезпеки; завдяки негативним емоціям ми дізнаємося про невдачі; негативні емоції сприяють особистісному і духовному росту людини.
- Щоб розуміти, які негативні почуття є корисними, а які шкідливими для духовного і фізичного стану, достатньо розуміти ті емоції, які ви переживаєте

у певних ситуаціях. Ось п'ять пар емоційних станів, в яких одна емоція є корисною, а інша - шкідливою.

Під час демонстрації кожної пари емоцій вчитель просить учнів самостійно здогадатись в яку групу треба віднести кожну з них.

- Заклопотаність і тривога. Зрозуміло, що заклопотаність - це здорова негативна емоція, в той час як надмірна тривога здатна вивести людину з душевної рівноваги і навіть довести до панічного розладу.
- Смуток і депресія. Ці емоції часто виникають в ситуації втрати. Сумувати, якщо ви щось втратили в житті (роботу, стосунки, дружбу) - нормальна реакція, яка допоможе прийняти і пережити неприємну подію. Але от якщо ситуацію не приймати, а навпаки, мучити себе думками про те, що ця втрата несправедлива, і абсолютно неправильно, що вона трапилася у вашому житті - ви ризикуєте довести себе до депресії.
- Жаль і провина. Ці почуття, як правило, з'являються в ситуаціях, коли людина робить якийсь непривабливий, несхвальний вчинок. Переживаючи жаль, така людина визнає, що зробила помилку і приймає те, що вона не ідеальна. Але якщо людина починає засуджувати свою особистість в цілому, а не окремий поганий вчинок - тут і приходить всеосяжне почуття провини, яке пожирає енергію, віднімає сили, завдаючи тим самим величезної шкоди здоров'ю.
- Прикрість і сором. Вони приходять, коли людина нерозумно або негідно поводить на людях. Прикрість настає, якщо людина розчарований своєю поведінкою, але не собою як особистістю, розуміючи, що зазвичай вона веде себе гідно. А от якщо людина кляне себе за таку поведінку, якщо вона оцінює свій публічний «прокол» як неприпустимий, оскільки може втратити схвалення оточуючих, яке йому так необхідно - це вже сором.
- Роздратування і гнів. Ці емоції з'являються в ситуаціях, коли хтось не визнає правил життя людини. Переживаючи роздратування, така людина розуміє, що їй не подобається те, що робляться інші, але вона не вправі вимагати від них відповідності своїм правилам і вимогам. Сильний гнів настає тоді, коли людина потребує безкомпромісного дотримання власних правил від інших людей і засуджує їх за те, що вони цього не роблять!

6. Як керувати своїми емоціями?

- Хто повинен керувати: ми емоціями чи емоції нами?
- Емоції часто виникають не там, не ті, не тоді коли треба чи не з потрібною інтенсивністю. Не завжди звична реакція є найбільш адекватною відповіддю, іноді своїми емоціями можна зачепити інших людей. Коли нас переповнюють емоції, думається значно гірше, ніж в спокійному стані. Іноді потрібно просто відпочити, і зайві емоції тоді ні до чого. Розвиненої особистості вміти керувати емоціями корисно, а здатність керувати емоціями - справа виховання. Саме вихована людина відрізняється від невихованого в першу чергу тим, що він вміє керувати своїми емоціями навіть там, де це важко і не хочеться.

IV. Підсумок уроку(рефлексія)

1. Вправа «Закінчи речення»

- Закінчи речення.
Тепер я можу ...

Я навчився ...
Було складно ...
В мене вийшло ...
Було цікаво ...
Мене здивувало ...
Сьогодні я дізнався ...

2. Мотивуючі браслети «Я вмію керувати своїми емоціями»

- Сподіваюсь на цьому уроці ви дізнались багато нового про емоційний стан кожного з нас. Зараз кожен з вас надягне браслет з написом «Я керую своїми емоціями», аби мотивувати себе пам'ятати про це.

Додаток Д

Опитувальник «Що ти знаєш про конфлікт?»

КЛАС _____ ПРИЗВИЩЕ ТА ІМЯ _____

Дай відповіді на наступні питання.

1. Як ти розумієш, що таке конфлікт?

2. Чи часто ти сваришся з однокласниками?

3. Через що ти зазвичай сваришся з однокласниками?

4. Що ти будеш робити, якщо в сварці не правий твій однокласник?

5. Що ти будеш робити, якщо в сварці не правий ти сам?

6. Ти знаєш мирні способи вирішення конфлікту? Які?

7. Як ти думаєш, хто першим повинен миритися?

8. Чи допомагає конфлікт довести свою правоту?

9. В чому різниця між «суперечкою» та «конфліктом»?
